

ADININ BÜYÜKLÜĞÜNÜ TARİHTE YAŞAYAMAYAN BİR HELLENİSTİK PONTOS KENTİ: EUPATORIA/MAGNOPOLIS (YENİ BULGULAR VE GÖZLEMLER IŞIĞINDA LOKALİZASYONUyla İLGİLİ YENİ BİR ÖNERİ)

NOT MATCHING THE GREATNESS OF THE NAME IN HISTORY: HELLENISTIC PONTOS CITY OF EUPATORIA/MAGNOPOLIS (A NEW PROPOSAL ON LOCALIZATION IN THE LIGHT OF NEW FINDINGS AND OBSERVATIONS)

Makale Bilgisi

Başvuru: 13 Ağustos 2020
Hakem Değerlendirmesi: 07 Eylül 2020
Kabul: 01 Aralık 2020

Article Info

Received: August 13, 2020
Peer Review: September 07, 2020
Accepted: December 01, 2020

DOI : 10.22520/tubaar2020.27.012

Murat TEKİN *

ÖZET

Pontos Bölgesi, Hellenistik Dönem’de özellikle MÖ 1. yüzyılda siyasi açıdan çok çalkantılı bir süreçten geçti. Bu yüzyılda, Pontos Krallığı VI. Mithradates’le gücünün doruğuna ulaşarak, altın çağını yaşadı. Ancak kısa süren bu refah döneminin ardından yine bu zaman diliminde ve aynı kralla birlikte, söz konusu krallık çöküşü tattı. Krallığın yükselişi ve çöküşü Roma’yla ilgiliydi. Romalılara karşı kazanılan galibiyetlerle yükselen Pontos Krallığı, Romalılara karşı alınan mağlubiyetlerin ardından çökerek topraklarını Roma’ya kaptırdı. Eupatoria, söz konusu krallığın çöküş sürecinde tarihi kayıtlara giren bir Pontos kenti idi.

Eupatoria, VI. Mithradates tarafından kurulmuş olduğunu yansıtan bir isme sahipti. Dolayısı ile mayasında kurucusu Mithradates’e borçlu olduğu Pontoslu bir kimlik taşımaktaydı. Bunun yanı sıra, Pontos Krallığı’nın son anlarını yaşadığı, Roma ile ölüm-kalım savaşlarını verdiği çalkantılı bir döneme tanıklık etmiş, stratejik konumuyla krallığın kaderine yön vermiş bir kentti. Romalılar adına bu savaşlara son noktayı koyan ünlü Romalı komutan Pompeius tarafından ele geçirilmesiyle birlikte adı Magnopolis’e dönüştürüldü. Böylelikle Eupatoria/Magnopolis, Hellenistik Dönem’in son yüzyılına damgasını vurmuş olan iki önemli ve büyük tarihi şahsiyetin adını taşıma onurunu elde

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
e-posta: murat.tekin@gop.edu.tr ORCID: 0000-0003-3497-2791

etmişti. Tarihini de bu iki önemli ismin temsil ettiği siyasi güç şekillendirdi. Öncesinde Pontos, sonrasında Roma. Ancak, kentin büyüklüğü sadece adında yaşadı. Çünkü söz konusu kent, kendi tarihi sürecinde büyüklüğünü hiçbir zaman kanıtlayamadı. Bu yüzden olsa gerek tarihi kayıtlarda adını neredeyse mumla aradığımız kentlerden birisi olmanın ötesine geçemedi. MÖ 1. yüzyılın ikinci çeyreğinin başlarında III. Mithradates savaşları sırasında tarihi kayıtlara giren kent, tarihte derin izler bırakmadan MS 1. yüzyılın sonlarına doğru sessiz sedasız bir şekilde tarihi kayıtlardan silindi gitti.

Tarihinde karanlıkta kalmış anların çoğunlukta olduğu Eupatoria/Magnopolis'in tam olarak nerede bulunduğu dair de tarihininkine benzer şekilde aydınlatılması gereken hususlar vardır. Makalemizin çıkış noktasını da işte bu meseleler belirlemiştir. Antik ve modern kaynakların yanı sıra, söz konusu kente dair tarihin sessizliğini bozan yeni bir arkeolojik veri olarak kabul edilebilecek bir kaya mezarını da içeren arazi gözlemleri ışığında, kentin tarihi ve lokalizasyonu birlikte ele alınacak ve bunlara ilişkin değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eupatoria/Magnopolis, Hellenistik Dönem, Roma Dönemi, Boğazkesen Kalesi, Çevresu Köyü, Boğazkesen Kaya Mezarı.

ABSTRACT

Pontos Region went through a very turbulent period in the Hellenistic Period, especially in the first century BC. In this century, the Kingdom of Pontos reached the peak of power with Mithradates IV and lived a golden age. However, after this short period of welfare, the same kingdom collapsed in the same period and under the reign of the same king. The rise and fall of the kingdom was about Rome. The Kingdom of Pontos, rising with the victories against the Romans, collapsed after the losses against the Romans and lost its territory to Rome. Eupatoria was one of the unfortunate cities of Pontos, which entered historical records during the collapse of the kingdom in question. Eupatoria had a name that reflects that it was founded by Mithradates IV. Therefore, it had a Pontos identity descending from its founder Mithradates in its roots. In addition, it was a city that witnessed the turbulent periods during which the Pontos Kingdom lived its last moments and fought death and life wars with Rome, and that determined the fate of the kingdom with its strategic position. The name of the city was later changed into Magnopolis after the conquest of the city by the famous Roman commander, Pompeius, who put an end to these wars on behalf of the Romans. As a result, Eupatoria/Magnopolis had the honor to bear the name of two important and great historical figures that had left their mark on the last century of the Hellenistic Period. The political power represented by these two important figures shaped the history of the city. Pontos before, then Rome. Nevertheless, the greatness of the city lived only by its name. This was because the city in question was never able to prove its power in its historical process. That is why it probably could not go beyond being one of the hardest-to-find-cities in the historical records. The city, which entered the historical records during the Mithradates III wars at the beginning of the second quarter of the 1st century BC, was silently erased from the historical records towards the end of the first century AD without leaving deep traces in history.

There are issues that need to be clarified in exactly the same way as in the history of Eupatoria / Magnopolis, where the darkest moments in its history are in the majority. These issues have determined the starting point of our article. In the light of the field observations, which include a rock tomb, which can be considered as a new archaeological data to end the mysteries in the history of the city in addition to the ancient and modern sources, the history and localization of the city will be handled simultaneously, and evaluations will be made.

Keywords: Eupatoria/Magnopolis, Hellenistic Period, Roman Period, Boğazkesen Fortress, Çevresu Village, Boğazkesen Rock Tomb.

GİRİŞ

Eupatoria/Magnopolis, günümüzde Tokat iline bağlı Erbaa ilçesinin 10 km kadar kuzeybatısında yer alan Kale Köyü'ndeki Boğazkesen Mevkii'ndedir. Aynı zamanda Kale Boğazı olarak da bilinen bu mevkide, Erbaa Ovası'nı sulayan Kelkit Irmağı ile Taşova'yı sulayan Tozanlı Irmağı birleşir ve birleştikten sonra Yeşilırmak adını alır¹. Burası, coğrafi konumu itibariyle günümüzde olmasa da Hellenistik Dönem'de buradaki geçitten dolayı, askeri açıdan son derece stratejik öneme sahip bir yerdi. Ayrıca, Pontos üzerinden doğudan batıya giden yolun ve Iris tarafından kesilen dar vadi boyunca kıyıya ulaşan yolun kesişme noktasında² da bulunduğu için bu mevki, söz konusu dönemde bölgenin ana arterlerinden birini oluştuyordu.

Boğazkesen Mevkii, Antik Dönem'de, Strabon tarafından Lykos ve Iris³ ırmaklarının birleştiği yer olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, Strabon burayı da içine alan kesimi, Pontos'un en iyi kısmı olarak tasvir etmişti. Çünkü onun ifadesiyle, "*Burası zeytin ağaçları, pek çok bağlar ve bir ülkenin sahip olabileceği⁴ bütün diğer nimetlere sahip*" olan bir yerdi ve Phanaroia olarak adlandırılıyordu⁵. Dolayısı ile Eupatoria/Magnopolis, "Pontos'un Bahçesi" olarak adlandırılan⁶ Phanaroia yöresinin bir kentiydi⁷. Bu yöre, günümüzde Taşova'yı da kapsayacak şekilde Niksar Ovası'na kadar uzanan bölgeye karşılık gelir ve Taşova ve Erbaa Ovası olmak üzere iki ayrı ovadan oluşur⁸. Sonuç olarak, yaklaşık 600 km² lik bir alanı içeren bu bölge, Strabon'un zamanında ve günümüzde, iyi bir tarımın yapılabilmesi için ön koşullara sahiptir⁹.

Eupatoria/Magnopolis'e ev sahipliği yapan Phanaroia, Pontos'un bir parçası olarak, Hellenistik Dönemde Pontos Krallığı'nın sınırları içerisinde yer alıyordu. Söz konusu bölümün, MÖ 3. yüzyılın başlarında I. Mithradates'in Iris Havzası'nı ele geçirerek ve Amaseia Kalesi'ni kendisine merkez yaparak Pontos Krallığı'nı kurmasıyla¹⁰ birlikte, bu krallığın sınırları içerisine dahil edildiği söylenebilir. Ancak, Eupatoria'nın tarih sahnesine çıkması ve sonrasında Magnopolis'e dönüşmesi MÖ 1. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan gelişmelerdi ve bu süreçte söz konusu kent, zaman zaman Pontos Krallığı ile Roma arasında el değiştirmişti. Bu gelişmelerin odak noktasında ise, şüphesiz tüm Pontos Krallığı tarihinin adından en fazla bahsedilmeyi hak eden kralı VI. Mithradates yer alıyordu.

Eupatoria/Magnopolis'in tarihi sürecinde aydınlatılması gereken noktalar olduğu gibi lokalizasyonuna dair de benzer bir durum söz konusudur. Bu bağlamda çalışmanın rotasını kentin tarihi ve konumu belirlemekle birlikte ağırlık noktasını kentin konumu oluşturacaktır. Kentin konumuna ilişkin farklı görüşler olduğu için farklı lokalizasyon önerileri öne sürülmüştür. Bu önerilerin neredeyse hepsinin temel dayanağı bu konuya dair bilgi veren antik kaynaklardır ki bunların başında Strabon'un anlatısı gelir. Bu nedenle, Eupatoria-Magnopolis'in konumuna dair bugüne kadar yapılan açıklamalara ve değerlendirmelere geçmeden önce, kentin lokalizasyonuna ışık tutan antik kaynakların anlatımları esas alınarak başlangıçta kentin konumu ve tarihi üzerinde durulacaktır.

ANTİK KAYNAKLARA GÖRE KENTİN KONUMU ve TARİHİ

Antikçağ yazarları arasında Eupatoria-Magnopolis'in coğrafi konumuna ve tarihine ayrıntılı bir şekilde ışık tutan ilk kişi Amaseialı Strabon'dur. Bu da şaşırtıcı değildir. Çünkü Strabon yerel bir Pontoslu olarak bu coğrafyayı ve tarihini sadece anlatan değil, yaşayan birisidir. Dolayısı ile bu bölgeyi bizzat gezmiş, gördüklerini ve bildiklerini eserine kaydetmiştir. Bu bağlamda, Strabon Pontos'un en iyi kısmı olarak tanımladığı Phanaroia'yı anlatırken Eupatoria-Magnopolis'ten şu şekilde bahseder: "...ve Armenia'dan akan Lykos Irmağı'yla Amaseia yakınındaki dar geçitten akan Iris Irmağı ülkeyi baştanbaşa keser. İki ırmak hemen hemen vadinin ortasında kavuşurlar ve bunların birleştiği yerde bir kent kurulmuştur ki, burasını ilk ele geçiren kimse¹¹ kendi ismine izafeten Eupatoria adını vermiş fakat Pompeius, burayı bitmemiş bulduğundan daha fazla arazi ilave ederek, nüfusunu çoğaltmış ve Magnopolis olarak adlandırmıştır. Şimdi bu kent düzlüğün ortasında bulunmaktadır"¹².

¹ Saatçigil 1947: 10; Şahin 2012: 18.

² Højte 2009: 97-98.

³ Sırasıyla, Kelkit ve Yeşilırmak.

⁴ Strab. (XII.3.15)'te bu bölümün sahip olduğu doğal zenginliği şöyle betimler: "...burada düzlük daima nemlidir ve otlaklıdır, sığır ve at sürüleri beslenebilir ve burada pek çok ak darı ve süpürge otu yetişir. Bu kadar bol sulanmasından dolayı burada bir kere dahi kılık olmamıştır ve dağların eteğindeki bölgede o kadar çok kendi kendine yetişen yabancı meyveler, yani üzüm, armut, elma ve fındık vardır ki, senenin herhangi bir gününde ormana giden bir kimse bol miktarda meyve bulabilir, meyveler bazen ağaçlardan sarkarlar ve bazen de düşmüş yaprakların altında veya üstünde bulunurlar ve bu suretle pek çoğu korunmuş olur; ayrıca, iyi gıda bulabildiklerinden her çeşit vahşi hayvan avı da boldur".

⁵ Strab. XII.3.30; Marek 1993: 12-13.

⁶ Magie 1950: 178.

⁷ Arslan 2007: 27-28.

⁸ Karayaka (1988: 10) tarafından Phanaroia coğrafik olarak bu şekilde tanımlanmış olmakla birlikte, M. Arslan'ın (2007: 28-29)'da belirttiği gibi Kabeira (Niksar), Antik Dönem'de Phanaroia yöresinin kentleri arasındaydı. Dolayısı ile Phanaroia tanımlamasının içerisine günümüzdeki Niksar Ovası'nın da dahil edilmesi gerektiği önerilebilir.

⁹ Olshausen 2014: 44.

¹⁰ Magie 1950: 189.

¹¹ VI. Mithradates Eupator.

¹² Strab. XII.3.30. Strabon'un anlattığı bu bölümün Pompeius'la

Strabon'dan sonra, Eupatoria'ya değinmeden sadece bu kentin sonraki adı olan Magnopolis'ten söz eden antikçağ tarihçisi Yaşlı Plinius'tur. Kapadokya'da bulunan kentler bağlamında bu kentin sadece adını anan Plinius, Kapadokya'nın iç kesiminde bulunan yerleşmelerden bahsettikten sonra Magnopolis'i şöyle zikreder: "... (Kapadokya)'nın diğer bölümünde, Kraliçe Semiramis tarafından inşa edilmiş, Fırat'tan uzak olmayan Melita Şehri, ayrıca Dio-Caesarea, Tyana, Castabala, Magnopolis, Zela ve şimdi Caesarea olarak adlandırılan Argaeus Dağı eteklerindeki Mazaca vardır"¹³.

Eupatoria/Magnopolis'in adına en son, Appianos'un tarihi kayıtlarında rastlanmaktadır. Adı geçen tarihçi, Pompeius'un Doğu'da yaptığı idari düzenlemelerle bağlantılı olarak kurmuş olduğu kentleri açıklarken bu kentten şu cümlelerle söz eder: "*Pompeius kentler de kurdu. Küçük Armenia'da, elde ettiği zaferinden adını alan Nikopolis'i kurdu. Pontus'ta ise, Mithridates Eupator'un kurduğu ve kendi adını verdiği, ancak Romalıları kapılarını açtığı için tahrip ettiği Eupatoria'yı yeniden kurdu ve Magnopolis olarak yeniden adlandırdı*"¹⁴.

Aktarılan antik kaynaklardan, önce Eupatoria'nın kurulduğu sonra bu kentin adının Magnopolis'e dönüştürüldüğü öğrenildiğine göre, öncelikle Eupatoria'nın tarihine değinmek yerinde olacaktır.

HELLENİSTİK PONTOS KENTİ EUPATORIA

Yukarıda bahsedilen antik kaynaklarda Eupatoria'nın ne zaman kurulduğuna dair herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte, III. Mithradates savaşları (MÖ 74-63) sırasında Romalı general Lucullus'un Amisos'tan (Samsun) yola çıkarak, Kabeira'da (Niksar) konuşlanmış olan Pontos Kralı VI. Mithradates'e karşı gerçekleştirmiş olduğu askeri harekâtına başladığı MÖ 71 yılı¹⁵, "*terminus post quem*" olarak kabul edilebilir. Çünkü bu askeri harekât sırasında Kabeira'ya ulaşımı sağlayan, stratejik bir mevkiye bulunan Eupatoria'nın Romalıları kapılarını açtığı¹⁶, yani herhangi bir direniş göstermeden Romalıları teslim olduğu tarihi kayıtlarda geçmektedir.

birlikte başlayan kısmı, Arslan (2007: 350 dn. 1592) tarafından şu şekilde tercüme edilmiştir: "...*Pompeius, burayı tamamlanmamış bulduğundan, kente daha fazla arazi ilave ederek territorium'unu genişletmiş, nüfusunu çoğaltmış ve ..αὐτῇ μὲν οὖν ἐν μέσῳ κεῖται τῇ πεδίῳ=bundan dolayı kenti ovanın ortasında kurmuştur*". Bu açıklamanın özellikle Hellence ashylla birlikte ifade edilen kısmının Magnopolis özelinde üzerinde durulması gereken bir tanımlama olduğu söylenebilir.

¹³ Plin. nat. VI.3.8.

¹⁴ App. Mithr. 115.

¹⁵ Reinach (1895: 334 dn. 4)'te, bu olayın gerçekleştiği zamanın ifade edilmediğini, ancak MÖ 71 yılından farklı bir tarih olamayacağını kaydeder.

¹⁶ App. Mithr. 115.

Bu önemli olayla birlikte kentin adının anılması, en azından MÖ 71 yılında Eupatoria'nın mevcut olduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir. Dolayısı ile söz konusu kent, bu tarihten sonra kurulmuş olamaz. Bu süreçte olayların seyri aşağıda anlatıldığı gibi cereyan etmiştir.

Lucullus MÖ 71 yılı ilkbaharının başlarında Amisos kuşatmasını, iki lejyonu kendisinin emrine verdiği *legatus*'u Murena'ya bırakarak kalan diğer üç lejyonla birlikte Pontos'un iç kesimlerine doğru sefere çıktı¹⁷. Lucullus, ordusundaki Galatlarla birlikte dağlar arasından geçerek Mithradates'in Paryadres Dağları'nın hemen eteklerine kurulmuş, surlarla çevrili Kabeira kentindeki karargâhına doğru ilerliyordu. Kralın dağlar üzerine konuşlandığı ileri karakollar, Lucullus'un ilerleyişini adım adım izleyerek bunu ateş yakmak suretiyle verilen işaretlerle Mithradates'e bildiriyorlardı. Ayrıca, Kabeira Ovası'na ulaşımı sağlayan dar geçitler Pontos ordusu tarafından tutulmuştu. Bu bağlamda, Kabeira'nın yaklaşık iki yüz elli *stadia* (45 km) kuzeyinde, Lykos ve Iris ırmaklarının birleştiği yerde Mithradates tarafından kurulmuş olan Eupatoria kenti, Kabeira'ya giden yol üzerinde stratejik açıdan önemli bir geçidi denetimi altında bulunduruyordu. Burada yer alan dar geçitten Lucullus komutasındaki Roma ordusunun geçmesini, dolayısı ile Kabeira'ya ulaşmasını engellemekle ve ayrıca bu ordunun Eupatoria ve Iris geçidine yaklaşmasıyla ilgili istihbaratı Kabeira'da konuşlanmış olan Mithradates'e ateş yakarak haber vermekle, kralın akrabası olan Phoiniks görevlendirilmişti. Kabeira'ya ulaşmadan önceki bu önemli Pontos birliğinin komutanı olan Phoiniks, haber verme görevini sadakatle yerine getirirken Roma ordusunun geçitten geçmesini önleme görevinde sadakatsizlik gösterip emrindeki askerleriyle birlikte Lucullus'a teslim olarak kralına ihanet etti¹⁸.

¹⁷ Plut. Luc. XV.1; Reinach 1895: 334; Magie 1950: 334; Olshausen/Biller 1984: 31. Keaveney (1992: 88-89)'da söz konusu olay anlatılırken bu askeri hareketin başlangıcı MÖ 72 olarak belirtilmiştir.

¹⁸ App. Mithr. 79; Magie 1950: 334; Olshausen/Biller 1984: 31; Arslan 2007: 350.

M. Arslan, bu gelişmeler yaşanırken Phoiniks'in ovada bulunan Eupatoria (sonraki adı Magnopolis) kentinde olamayacağını, zira buradan Appianos'un bildirdiği üzere, yaklaşık 45 km mesafedeki Kabeira'ya ateşle işaret verilmesinin zor olduğunu dile getirmiştir. "*Bu yüzden Phoiniks'in bu sırada, Eupatoria'nın kuş uçuşu yaklaşık 3 km kuzeyindeki, bugün Kale Köyü olarak adlandırılan yerleşimin üzerinde konuşlandırılmış olan Boğazkesen Kalesi'nde olması*" gerektiğini, çünkü adından da anlaşılacağı üzere bu kalenin geçide hakim bir konumda bulunması nedeniyle, "*Appianos'un sözünü ettiği Iris geçidini korumak için mükemmel bir mevkiye sahip*" olduğunu belirtmiştir. Pontos'un en verimli ve zengin yöresi olan Phanaroia'da, Iris ve Lykos ırmaklarının birleştiği bu noktanın; aynı zamanda yörenin Amisene, Phazimonitis, Themiskyra yöreleriyle bağlantısını sağlayan ana yolun üzerinde bulunduğunu, zaten Amisos'tan Kabeira üzerine yürüyen Lucullus'un, bu yolu izlemekten başka bir seçeneğinin

Neticede, Mithradates tarafından kurulmuş bir kent olmasına rağmen Eupatoria kurucusuna ihanet ederek Roma ordularına kapılarını açıp herhangi bir direniş göstermeden Romalılara teslim oldu¹⁹. Böylece, Kabeira'ya ulaşmadan önceki son engel olan Iris geçidini ve dolayısı ile Iris'i, savaşın kırılma noktası olarak kabul edilebilecek bu gelişmeler neticesinde kolayca aşan Roma ordusu Phanaroia yöresine inerek burada konuşlandı. Bunu takip eden zaman içerisindeki gelişmeler, Mithradates'in başlangıçta birtakım muharebelerde başarılar kazanmasına rağmen daha sonraki süreçte art arda aldığı yenilgiler neticesinde Kabeira'dan, Komana Pontika ve Taulara üzerinden damadı Armenia Kralı Tigranes'e sığınmak zorunda kalması ve Lucullus'un ordusuyla birlikte Kabeira'yı ele geçirmesiyle sonuçlandı. Sonrasında ise daha önce Romalılara kapılarını açarak, Romalıların eline geçen Eupatoria gibi bütün Pontos Roma hâkimiyeti altına girdi²⁰.

Mithradates'in krallığından kaçmasıyla Pontos'un kontrolü Lucullus'a geçti²¹. Böylelikle, Lucullus MÖ 70'te kalan son direniş noktalarını da yok etti ve krallık ikametgâhları Sinope ile Amaseia'yı ele geçirdi²². Amisos da bu süreçte ele geçirilen yerler arasındaydı²³. Ancak Lucullus'un ele geçirdiği bölgede yeterli kuvvet bırakmadan mücadeleyi, kralı takip edip ele geçirmek arzusuyla Armenia Bölgesi'ne kaydırması yeni sorunları da beraberinde getirdi. Çünkü Mithradates, Lucullus Armenia kralı Tigranes ile savaşırken Tigranes'in de askeri desteğiyle MÖ 68 yılı sonlarında Pontos topraklarına geri dönmeyi başardı²⁴.

Sürgündeki kral Mithradates, krallığını terk etmesinden yaklaşık üç sene sonra Pontos'a dönerek²⁵, 4.000

kişilik kendisine ait ordusu ve Tigranes'in de bir o kadar kendisinin emrine verdiği Armenialı askerlerle birlikte Pontos'a girdi ve bu bölgeyi Mithradates'e karşı savunmakla görevli olan Romalı komutan Triarius'u MÖ 67 yılında, Zela civarında ağır bir yenilgiye uğrattı²⁶. Böylece, Mithradates Pontos'taki Roma kuvvetlerini yenerek krallığını tekrar ele geçirdi. Ancak bu, sadece geçici bir başarıydı. Çünkü MÖ 66'da Pompeius kısa bir süre zarfında Mithradates'i hezimete uğratarak onu Bosporos Krallığı'na sığınmaya zorlayacaktı²⁷.

Zela Zaferi, Mithradates'e Pontos'un tekrar efendisi olmasının kapılarını açmış, Mithradates böylece 1 yıl içerisinde bütün Pontos'u tekrar ele geçirmişti. Ayrıca, Mithradates'in kazandığı bu başarı, *Senatus*'un Lucullus'a olan güvenini kaybetmesine de neden olmuştu. Böylelikle, MÖ 67 yılında Eupatoria yeniden Mithradates'in eline geçmiş, Mithradates de MÖ 71 yılında Romalılara kapılarını savaş yapmaksızın açarak kendisine ihanet eden bu kentten intikamını tamamen yakarak ve yıkarak almıştı. Ancak sonrasında kentte imar faaliyetlerini başlatarak kenti tekrar ayağa kaldırmaya çalışsa da Lucullus'tan görevi devralan Pompeius, Eupatoria'yı ele geçirdiğinde bu inşa süreci henüz tamamlanmamıştı²⁸. Çünkü Pompeius'un Mithradates'i, dolayısı ile Pontos Krallığı'nı hedef alan askeri operasyonları, tüm bölge gibi Eupatoria'yı ve buradaki yeniden imar sürecini de olumsuz şekilde etkilemişti. Bu bağlamda Pompeius MÖ 66 yılının baharında Pontos'u tekrar Roma hâkimiyeti altına almak ve Mithradates sorununu artık kesin bir şekilde çözüme kavuşturmak amacıyla, Galatia'dan büyük bir ordu ile Pontos'a doğru ilerleyerek Mithradates'e karşı askeri bir harekât başlatmış ve Pontos'un doğusunda gerçekleşen ön çatışma ve muharebelerin ardından Mithradates'i Küçük Armenia'da ağır ve kesin bir yenilgiye uğrattıktan sonra kralın karargâhını ele geçirerek bu amacına büyük oranda ulaşmıştı. Bunun neticesinde Mithradates vatanından bir kez daha, fakat bu sefer bir daha dönemeyecek şekilde kaçmak zorunda kalmıştı²⁹. Böylece bu yenilgi hem Pontos Krallığı hem de Mithradates için sonun başlangıcı oldu. Buna karşılık, Eupatoria'yı farklı ve talihli bir kader bekliyordu. Ancak bunun için Eupatoria'nın ve tabi ki Pontos'un artık kesin bir şekilde Roma hakimiyeti altına alınması gerekiyordu.

olmadığını vurgulamıştır. Appianos'un anlatımındaki gibi, Eupatoria'daki birliklerin komutanı olan Phoiniks'in yaklaşan Roma ordusunu bu kaleden görebileceğini ve gerek bulunduğu mevkiden gerekse Paryadres Dağları üzerinden Kabeira'da konuşlanmış olan Mithradates'e ateşle sinyal verebileceğini önermiştir. Zira burasının da Kabeira gibi, Paryadres Dağları'nın hemen eteklerinde kurulduğunu, ayrıca Kabeira'nın kuzeyinde, tam karşısında yer aldığını, iki yerleşim arası mesafenin Strabon'un da bildirdiği üzere 45 km olduğunu, bunun da açık havada rahatlıkla ateşle haberleşilebilecek bir uzaklık olduğunu ifade ederek, önerisinin dayanaklarını açıklamıştır (Arslan 2007: 350-351 dn. 1592).

¹⁹ App. *Mithr.* 115.

²⁰ Plut. *Luc.* XV.2-XIX.1; App. *Mithr.* 79-82, Memnon 43.2-45.1; Sallust. *Hist.* IV.69.15; Olshausen/Biller 1984: 32; McGing 1986: 151.

²¹ Sherwin-White 1984: 173.

²² App. *Mithr.* 83; Memnon 54.3; Errington 2017: 283.

²³ Plut. *Luc.* XIX. 2-4; Memnon 45.2-3; Eutr. VI.8.2. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan 2007: 363-364.

²⁴ Plut. *Luc.* XXXIV.5; App. *Mithr.* 88; Cass. Dio XXXVI.8.2; Eutr. VI.9.2; Oktan 2008: 48.

²⁵ Arslan 2007: 419.

²⁶ Plut. *Luc.* XXXV.1; App. *Mithr.* 88-89; Cass. Dio XXXVI.8.2,9-13; Arslan 2007: 416,418-421,424-429. Ayrıca, Mithradates'in bu süreçte Pontos'taki Roma birlikleriyle yaptığı savaşlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Magie 1950: 346-348; Mayor 2013: 353-355.

²⁷ Ergin 2013: 75.

²⁸ Strab. XII.3.30; App. *Mithr.* 115; Olshausen/Biller 1984: 33.

²⁹ Strab. XII.3.28; Plut. *Pomp.* XXXII; App. *Mithr.* 97-101; Cass. Dio XXXVI.46-49; Eutr. VI.12; Reinach 1895: 380-385; Munro 1901: 59; Magie 1950: 352-355. Pompeius'un Pontos seferiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan 2007: 450-461; Mayor 2013: 360-365.

Roma açısından Pontos sorununun düğüm noktası Mithradates'ti. Bundan dolayı Pompeius, bu meselede kesin bir netice elde edebilmek için kralı ölü ya da diri ele geçirmeyi planlıyordu. Bu yüzden başlangıçta Pompeius, vatanından kaçmak zorunda kalan Pontos kralını takip ederek onu ele geçirme hedefine kilitlenmişti. Ayrıca bütün Pontos'u zapt etme amacını da güdüyordu. Bununla birlikte Mithradates krallığının kuzeyinde yer alan Kimmeria Bosporos'una³⁰ MÖ 65 yılının baharında Pompeius'a yakalanmadan ulaşmayı ve burada otoritesini kurmayı başardığı için kralı ele geçirememişti. Bunun üzerine Pontos Bölgesi'nin tamamının ele geçirilmesine ağırlık veren Pompeius bu konuda amacına ulaşmıştı. Bu amaç doğrultusunda, Pontos Bölgesi'nde yürüttüğü askeri seferler³¹ sırasında Lykos Vadisi'nden aşağıya doğru inmiş ve önce Paryadres Dağları'ndaki Kainon Khorion Kalesi'ni³² ele geçirmişti. Ardından daha önce Lucullus'un askerleriyle geçtiği aynı yolu takip etmiş, fakat Iris geçidinden geçtikten sonra Amisos'a gitmişti. İşte bu aşamada Pompeius, Eupatoria'yı da ele geçirme fırsatını elde etmişti³³. Bu bağlamda olayların kronolojik seyrinden ve bu süreçte Pompeius'un Pontos'u tekrar Roma hakimiyetini altına alarak MÖ 64 yılının baharında Amisos'a ulaşmasından³⁴ yola çıkarak Eupatoria'nın MÖ 65 yılının³⁵ sonlarına doğru ya da en geç MÖ 64 yılının başlarında yeniden Romalılar tarafından ele geçirildiği söylenebilir³⁶.

ROMA KENTİ MAGNOPOLIS

Pompeius MÖ 64 yılı baharında Amisos'ta iken, Roma'da Lucullus ve yandaşları tarafından yapılan tenkitlere ve generallerinin ısrarlarına rağmen Kimmeria

Bosporos'unda büyük bir güç oluşturan Mithradates'e karşı yeni bir savaşa atılmayı göze alamadı. Çünkü Pompeius'a göre, kral düzenli olarak geri çekilirken onu takip etmek ona karşı savaştan daha zordu. Bunun yerine kralı, donanmasıyla denizden Kimmeria Bosporosu'nda abluka altına aldirmaya devam etti. Sanki III. Mithradates-Roma Savaşı bitmişçesine Pontos'ta kaldığı süre içinde bölgeye ve kentlerine ilişkin birtakım yeni düzenlemeler³⁷ yapmaya başladı³⁸. Pompeius bu bağlamda, krallığın doğudaki Armenia'ya doğru uzanan kısımlarını ve Kolkhis dolaylarını kendi tarafında çarpışmış olan hükümdarlara dağıttı. Geriye kalan batıdaki kısımlarını ise on bir bölgeye ayırdı ve bunları Bithynia Eyaleti'ne dahil ederek her ikisinden tek bir eyalet meydana getirdi³⁹. Böylelikle, Pompeius eyalet haline getirdiği Mithradates'in krallık topraklarını kent olarak da nitelendirilebilecek 11 birime ayırarak⁴⁰, Asia Eyaleti örneğinde olduğu gibi, bir *proconsul*'ün genel gözetiminde olmak üzere, bölgede geleneksel Hellen *polis*leri oluşturdu ya da mevcutları genişletti⁴¹. Bunlardan Amisos, Sinope ve Amastris kıyı boyunca uzanırken, eski başkent Amaseia içeride yer alıyordu. Diğerleri ise, Pompeius'un zaferiyle bağlantılı olarak kurduğunu iddia ettiği Pompeiopolis, Neapolis, Zela, Magnopolis, Diospolis, Megalopolis ve Nikopolis'ten⁴² oluşan yedi yeni⁴³ kent şeklindeydi. Yeni olarak ifade

³⁷ Bu düzenlemeler "*lex Pompeia*" adını taşımaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oktan 2008: 52-59.

³⁸ Plut. *Pomp.* XXXVIII.1,3, XLI.2; Arslan 2007: 484. Magie (1950: 368) bu düzenlemelerin, Pompeius tarafından Suriye'nin yanı sıra, Küçük Asya'nın kuzeyi ve doğusunu kapsayacak şekilde, MÖ 65-64 kışında Amisos'ta başlatıldığını ve MÖ 64-63'te Antiokheia'da tamamlandığını belirtir. Bununla birlikte, MÖ 63-62 kışında yine Amisos'ta Doğu'nun büyük bölümünün yönetimi hakkında önemli değişikliklerin yapılmasıyla son şeklini aldığını ifade eder. Ancak yine D. Magie (1950: 360)'da, yani daha önceki satırlarda Pompeius'un Amisos'a MÖ 64 yılında ulaşmış, burada Küçük Asya'nın efendisi ve fatihi olarak, fethettiği toprakların düzenlenmesine dair planlarını açıkladığını söyler. T. Reinach (1895: 399) ise, söz konusu düzenlemelerin Pompeius tarafından MÖ 64'te Amisos'ta yapılmaya başlandığı görüşündedir. MÖ 64 yılı, makalede verilen kronolojik akışla uyumlu olduğu için bu düzenlemelerin MÖ 64 yılı baharında Amisos'ta başlatıldığını öne süren görüş benimsenmiştir.

³⁹ Strab. XII.3.1; Cass. Dio XXXVII.7a, 20.4; Reinach 1895: 399-400; Waddington/Babelon/Reinach 1904: 2.

⁴⁰ Oktan 2008: 60.

⁴¹ Ergin 2013: 314.

⁴² Bunlardan sadece Pompeiopolis, Halys (Kızılırmak) Nehri'nin batısında Paphlagonia'da bulunurken, geriye kalan kentler, yani Neapolis, Zela, Magnopolis, Diospolis, Megalopolis ve Nikopolis'in hepsi Pontos'un iç kısımlarında yer alıyorlardı (Sørensen 2016: 12).

⁴³ M. Oktan (2008: 61) Nikopolis hariç olmak üzere, yeni olarak ifade edilen bu kentlerin genel olarak, gerek maliyetli olmaması için gerekse de yaşanan nüfus kayıplarından dolayı yeni baştan kurulmadığını belirtir. Bunun yerine, söz konusu kentlerin yakınlarındaki dağlık ve kırsal kesimlerde mevcut olan irili ufaklı birçok yerleşim yerinin kendi çatıları altında

³⁰ Kimmer Boğazı: Bugünkü Karadeniz ile Azak Denizini birbirine bağlayan Kerç Boğazı'nın o zamanki adı.

³¹ D. Magie'ye (1950: 359) göre, bu seferler MÖ 65-64 yılının kış aylarında ve hala Mithradates'in Roma'ya teslim olmayarak direnen Pontos'taki kaleleri üzerine gerçekleştirilmişti.

³² "Yeni Mevki veya Yer" anlamına gelen bu kale, günümüzde Mahalle Kalesi (Arslan 2007: 37,482-483) ya da Kevgir Kalesi olarak bilinmekte olup söz konusu kale Erbaa'ya bağlı, eski adı Ahretköy olan Akgün köyünün yaklaşık 4.5 kilometre kuzeyinde yer almaktadır (Bulut 2017: 105).

³³ Plut. *Pomp.* XXXIV.1, XXXV.1, XXXVI.2-6, XXXVII.1-2; App. *Mithr.* 101-103, 107; Cass. Dio XXXVI.50, XXXVII.3.1-3, 5.2, 7.5; Olshausen/Biller 1984: 34. Ayrıntılı bilgi için bkz. Magie 1950: 356-360; Arslan 2007: 463-466, 470-477, 480-484.

³⁴ Reinach 1895: 399.

³⁵ Olshausen/Biller 1984: 33-34.

³⁶ D. R. Wilson, bu konuyla ilgili olarak, Strab. (XII.3.30)'u referans göstererek, "*Şehir Strabon tarafından MÖ 64'te bitmemiş olarak tanımlandı*" ifadesini kullanır. Kendi ifadesi ve verdiği kaynak birlikte ele alınarak bir çıkarımda bulunulacak olursa, Pompeius'un Eupatoria'yı MÖ 64 yılında ele geçirdiği anlaşılır. Bununla birlikte, Wilson'ın bu kentin ele geçirilişiyle ilgili olarak önerdiği MÖ 64 yılına ilişkin herhangi bir açıklama getirmedeği görülür (Wilson 1960: 234).

edilen bu kentler ya bir krallık ikametgâhının ya da önemli bir tapınağın çevresinde gelişmiş bir yerde veya tarihi ya da stratejik açıdan öneme sahip bir mevkide bulunuyorlardı. Bu kapsamda Pompeiopolis, Neapolis Magnopolis, Diospolis ve Nikopolis, Bithynia'dan Armenia'ya doğru uzanan büyük ticaret yolu üzerindeydi. Zela ve Megalopolis ise, Pontos Eukseinos (Karadeniz) kıyılarından Amaseia yoluyla Yukarı Halys Vadisi'ne ve dağlar üzerinden Tomisa'daki⁴⁴ Fırat'a kadar uzanan yol üzerinde yer alıyordu. Böylece hem batıdan doğuya hem de kuzeyden güneye doğru yapılan ticaret, bu kentler aracılığıyla gerçekleştirildi. Ayrıca Pontos fatihi Pompeius'un bölgede yaptığı düzenlemeler çerçevesinde bu yeni kentlerdeki nüfus, muhtemelen kırsal kesimdeki köylerin kente dahil edilmesiyle artırıldı. Kentlerde yapılan değişikliği belirtmek için de yeni kentlerin çoğuna Hellence isimler verildi. Böylelikle, Lykos Havzası'ndaki Mithradates'in tamamlanmamış olarak bıraktığı Eupatoria, Magnopolis'e dönüştürüldü⁴⁵. VI. Mithradates'in adıyla sıkı sıkıya bağlantılı olan Eupatoria adının Magnopolis, yani "Büyük Pompeius'un Kenti" olarak değiştirilmesinde çok belirgin şekilde görüldüğü üzere yerleşmelerin adlarının değiştirilmesi uygulamasının, Mithradates Hanedanlığı'na mensup kralların bölgedeki izlerini silmek ve yeni gücü vurgulamak için yapıldığı belirtilmiştir⁴⁶.

Pompeius MÖ 64 yılında Eupatoria'yı ele geçirdiği zaman kentin imar sürecinin henüz tamamlanmadığını⁴⁷ gördüğü için kente daha fazla arazi ilave ederek sınırlarını genişletmiş, nüfusunu çoğaltmış ve bundan dolayı kenti ovanın ortasında kurmuştu⁴⁸. Bu şekilde Romalı fatihi tarafından ihya ve inşa edilmeye başlanan ve sınırları genişletilen Magnopolis'e verilen bölge, Strabon tarafından zeytin ve üzümün yetiştiği her bakımdan mükemmelliğe sahip bir yer ve Pontos'un en iyi kısmı

olarak tanımlanan batı Phanaroia Ovası'nı çevreliyordu. Doğuda Diospolis ile sınır, Phanaroia'nın iki havzasını birbirinden ayıran tepelerdeydi. Batı sınırı da benzer şekilde Magnopolis Ovası ile Laodikeia Ovası arasındaki havzaydı. Güney sınırı, Batı Phanaroia Ovası'nın güney ucundan 15 km daha içerdeyken kuzey sınırı muhtemelen kuzeybatıdaki dağlara 20 km uzaklıktaki anayola paralel uzanıyordu⁴⁹.

Magnopolis, Romalı fatihi Pompeius tarafından ihya ve inşa edilmeye çalışılmış olsa da bunun ne kadar başarılı olduğuna ve bu andan itibaren kentin nasıl bir gelişim seyri izlediğine dair maalesef henüz somut kanıtlar yoktur. Bununla birlikte, Pompeius sonrasında ortaya çıkan gelişmelerle bağlantılı olarak bu kentin de dahil olduğu bölgede yapılan yeni düzenlemeler sırasında kentin kimin egemenliği altına girdiği bilinmektedir. Bu bağlamda, Pompeius tarafından kurulan veya kent konumuna yükseltilmiş olan yerleşmelerde yaşayan kent sakinlerinin ilk 50 yılı barışçıl olmayan bir ortamda geçti. Eyalet kurucusunun, yani Pompeius'un öldüğüne⁵⁰ dair söylentilerin yayılmasını takiben Mithradates'in oğlu Pharnakes bu kentlerin birçoğu da dahil olmak üzere bölgeyi işgal ve tahrip etti. Sakinlerin bir kısmı öldürüldü ve bölgede Pompeius öncesi eski düzen tekrar kuruldu. Bu düzen, Caesar'ın Pharnakes'i yenilgiye⁵¹ uğratmasına kadar devam etti. Caesar'dan sonra, bölgede Antonius'un söz sahibi olmasıyla yeni birtakım düzenlemeler yapıldı⁵². Antonius'un MÖ 40/39 yılında hayata geçirdiği bu düzenlemeler çerçevesinde, Pontos Bölgesi'nin neredeyse tamamı Pharnakes'in oğlu ve VI. Mithradates'in torunu olan Dareios'un yönetimine bırakıldı. Böylece Dareios'un krallığı, Magnopolis, Diospolis ve Nikopolis'i kapsadı. Neapolis hariç, Dareios yönetimindeki Pontos, VI. Mithradates ve belki de Pharnakes döneminde olduğu gibi görünüyordu. Bunun yanı sıra, geleneksel Pers yönetici ailesinin bir üyesi olan Dareios Pontos kralıydı⁵³. II. Pharnakes'in oğlu olan Dareios MÖ 37'de öldü⁵⁴. Antonius MÖ 37/36 yılında yaptığı yeni düzenlemelerle, Polemon'a kral unvanını verdiği gibi daha önce Dareios'a vermiş olduğu bölgeleri de Polemon'un yeni krallığına ekledi⁵⁵. Böylelikle, Phanaroia'nın verimli ovasında Pompeius tarafından kurulmuş bir kent olan Magnopolis, Phanaroia'nın bir kısmıyla birlikte Antonius tarafından kral Polemon'a verilmiş oldu⁵⁶. Phrygia'daki Laodikeia'dan olan Polemon, artık Pontos kralı olarak anılıyordu. Antonius,

birleştirilmesiyle oluşturulduğuna dikkati çekmiştir.

⁴⁴ Strab. (XII.2.1) Tomisa'dan şöyle bahseder: "...İrmağın (Euphrates) karşı kıyısında, Kappadokia'lılara ait, ismi Tomisa olan önemli bir kale vardır. Burası Sophene'nin hükümdarlarına 100 talanton'a satılmıştı. Fakat sonradan Lucullus tarafından, Mithradates'e karşı yapılan savaşta kendisiyle birlikte sefere katılan Kappadokia hükümdarlarına yiğitlik armağanı olarak sunulmuştur".

⁴⁵ Magie 1950: 370; Seager 2002: 60; Højte 2009: 97-98. Ayrıca, Pompeius'un Pontos Bölgesi'ndeki idari düzenlemelerinin odağında yer alan kentlerle ilgili tartışmalar ve değerlendirmeler için bkz. Fletcher 1939: 18-25; Wellesley 1953: 296-309; Kaya 1998: 166-169; Bekker-Nielsen 2016: 32-34.

⁴⁶ Sørensen 2016: 117.

⁴⁷ D. R. Wilson (1960: 234) Eupatoria hakkında App. *Mithr.* 115'te anlatılan ifadelerden çıkarımda bulunarak, kentin Lucullus tarafından MÖ 71 yılında ele geçirildiği zamanda bariz bir şekilde sur duvarlarına ve kapılarına sahip olduğunu belirttikten sonra, tamamlanmamış bir kent görünümünün Mithradates'in intikamından kaynaklandığını vurgular.

⁴⁸ Strab. XII.3.30; Arslan 2007: 27-28 dn. 106, 350-351 dn. 1592, 486.

⁴⁹ Wilson 1960: 234-235; Olshausen/Biller 1984: 34-35; Erciyas 2001: 137.

⁵⁰ MÖ 48 yılında.

⁵¹ MÖ 2 Ağustos 47 yılındaki Zela Savaşı'nda.

⁵² Sørensen 2016: 12.

⁵³ Sørensen 2016: 123-124.

⁵⁴ Gabelko 2009: 48.

⁵⁵ Taşdöner 2012: 224-225.

⁵⁶ Sørensen 2016: 12.

Polemon'u Pontos'un geleneksel iktidar ailesinin bir üyesinin yerine geçirdiği için bu kral ile birlikte Pontos'ta Mithradatesler'in yönetimi sona erdi ve yerli olmayan bir hanedan iktidarı devraldı⁵⁷. I. Polemon'un MÖ 8/7'de ölmesiyle de yerine Karia'daki Tralleisli geleneksel olarak Roma dostu bir aileden olan karısı Pythodoris'i geçirerek⁵⁸ onu, çok büyük bir krallığın tek hükümdarı yapan Augustus'tu⁵⁹. Magnopolis bu süreçte kraliçenin egemenliği altındaki büyük kentler arasındaydı⁶⁰. Dolayısı ile tarihlerinin önemli bir kısmında Pompeius'un kurmuş olduğu kentler, Pontos ve Bithynia Eyaleti'nin bir parçasını oluşturmadı, aksine bunlar bağımlı krallara verildi. I. Polemon, eşi Pythodoris ve torunları II. Polemon bu kentlerin çoğunu bir yüzyıl boyunca yönetti⁶¹. MÖ 37'den MS 64 yılına kadar uzanan bu dönemde, Diospolis/Sebaste (önce Kabeira, sonra Neokaisareia, günümüzde Niksar) merkezli bir Pontos Krallığı yeniden kuruldu⁶². MS 64 yılında ise, *metropolis*'i Neokaisareia olan ve Pontos Polemoniacus olarak adlandırılan bu bölge Galatia Eyaleti'nin bir parçası olarak⁶³ Roma İmparatorluğu'na dahil edildi.

Kentin siyasi durumunda yukarıda ifade edilen değişikliklerin yaşandığı bilinmekle beraber, kentin varlığını tarihte ne zamana kadar devam ettirdiği merak uyandıran bir konudur. Bu bağlamda, en can alıcı soru: "Tarihi kayıtlarda Magnopolis'ten en son ne zaman bahsedildi?" olsa gerek. Bu soruya cevap olabilecek iki farklı görüş vardır. Bu görüşlerden ilkinin dile getiren E. Olshausen ve J. Biller ikilisine göre⁶⁴, Strabon'un (XII.3.30) Pontos'un coğrafi tasviriyle bağlantılı olarak bu kentten bahseden metni konuya ışık tutabilir. Söz konusu araştırmacılar, bu metinden bir çıkarımda bulunarak Magnopolis'in yaklaşık olarak MS 18/19'da⁶⁵

hala mevcut olduğunu önermişlerdir. C. Marek⁶⁶ ise, bu konuda E. Olshausen-J. Biller ikilisinin doğru bilgi vermediğini, çünkü Strabon'dan sonra Yaşlı Plinius'un eserinde⁶⁷, Magnopolis'i, Kappadokia kentleri arasında ve ayrıca Sebasteia, Sebastopolis ve Neokaisareia'nın da içinde bulunduğu bir grup içerisinde gösterdiğini⁶⁸, dolayısı ile bu kentin muhtemelen Yaşlı Plinius'un yaşadığı dönemde hala varlığını devam ettirdiğini, bunun da söz konusu metinde zikredilen Sebastopolis ile Neokaisareia kent isimlerinden anlaşıldığını, zira bu kent isimlerinin Strabon'un eserinde geçen sırasıyla Karana ile Diospolis'in sonraki isimleri olduğunu belirterek, öne sürdüğü görüşünü kanıtlamaya çalışmıştır. Bu konu hakkında C. Marek'in görüşlerine benzer bir değerlendirme yapan L. S. Sørensen, Plinius'un ilgili bölümde birlikte ele aldığı kentlerden Zela ve Magnopolis'in, Diokaisareia, Tyana ve Kastabala'dan çok uzakta bulunduğunu, yine de bu bölümde kentin adının geçmesinin Magnopolis'in varlığını açıkça gösterdiğini belirtmiştir. Antik yazarın eserinde bu bölümle ilgili olarak Strabon'a atıfta bulunmadığını, dolayısı ile bilgi kaynağının Pontoslular tarihçi olmadığını, bu durumun da ilgili bölümün kaynağının MS 30'larla Plinius'un kendi dönemi arasındaki bir zaman dilimine ait olduğunu ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Strabon'un ve Appianos'un eserlerinde bu kentin önceki adı olan Eupatoria'ya da değinilmiş olmasına rağmen, Plinius'un eserinde sadece Magnopolis adının zikredilmesinin oldukça dikkat çekici olduğu vurgulanmıştır. Neticede, söz konusu antik yazarın eserinin Eupatoria'nın lokalizasyonu için yol gösterici olmadığı, ancak en azından Strabon ile Plinius arasındaki bir dönemde Magnopolis'in hala varlığını devam ettirdiğini kanıtladığı bildirilmiştir⁶⁹. C. Marek'in ve L. S. Sørensen'in bu görüşlerini destekleyen iki kanıtın daha olduğu önerilebilir. Bu kanıtların ilki, söz konusu kentten hangi başlık altında bahsedilmiş olduğuna ilişkindir. Bu konuyla ilgili olarak, Plinius'un Magnopolis'i Pontos Bölgesi'nde değil de Kappadokia'da bulunan kentler arasında göstermesi, Roma'nın Anadolu'da yapmış olduğu idari düzenlemelerle ilgili olmalıdır. Yukarıdaki satırlarda Magnopolis'in Pontos Polemoniacus'un bir parçası olarak, MS 64 yılında Galatia Eyaleti'ne

⁵⁷ Sørensen 2016: 125.

⁵⁸ Marek 1993: 52.

⁵⁹ Sørensen 2016: 138.

⁶⁰ Sørensen 2016: 148.

⁶¹ Sørensen 2016: 14.

⁶² Olshausen 2014: 47.

⁶³ Kaya 2005: 20.

⁶⁴ Olshausen/Biller 1984: 35.

⁶⁵ Bu tarihler, Strabon'un eserini ne zaman yazdığıyla ilgilidir. Pekman, çevirisini yaptığı Strabon'un "Antik Anadolu Coğrafyası" adlı eseri için yazmış olduğu önsözün XVI. sayfasında, yazarın eserini ne zaman yazmış olduğuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir: "*Strabon'un söz konusu yapıtlarını bazıları 57 yaşındayken MÖ 7 yılında, bazıları da MS 18-19 yılları arasında yazdığını söylerler. Jones, Strabon'un kendi yapıtını anıtsal bir heykel gibi gördüğünü ve 80 yaşından sonra, bir kimsenin böyle bir yapıt vermeye girişemeyeceğini söylemekte ve buna dayanarak da akıl ve beden gücüne sahip olunabilen bir yaş olan 57 yaşında, yani MÖ 7 yıllarında kitabını yazmış olmasını kabul etmektedir. Yapıtın kaleme alınışı üzerine öne sürülen tarihler arasında kanımızca MS 18 yılları gerçeğe en uygun olanıdır. Çünkü Strabon, kitap XII. 3. 29'da Pythodoris'in kocası Arkhelaos'un ölümünden söz etmektedir. Arkhelaos'un ölüm tarihi Tiberius'un (MS*

14-37) saltanatının ilk yıllarına rastlar ki yazar, o sıralarda 80 yaşına gelmiş bulunuyordu". Bu bağlamda, Demir (2012: 354) Arkhelaos'un MS 17 yılında ölmüş olduğunu belirtir.

⁶⁶ Marek 1993: 52-53.

⁶⁷ Yaşlı Plinius'un *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi) adlı 37 kitaptan oluşan eserinin, ilk 10 kitabı MS 77'de yazarın kendisi tarafından bugünkü haline getirildi. Eserinin geri kalanıyla ilgili olarak yapmış olduğu gözden geçirme çalışmalarını yazar, MS 79 yılında gerçekleşen Vezüv Yanardağı patlaması sırasında öldüğü için tamamlayamadı. Eserin tamamı yeğeni Genç Plinius tarafından, yazarın MS 79'daki ölümünden sonra yayımlandı (Plin. *epist.* VI.16,20).

⁶⁸ Plin. *nat.* VI.3.8.

⁶⁹ Sørensen 2016: 156.

bağlandığı belirtilmişti. Halbuki Plinius, Magnopolis'i Galatia'da değil de Kappadokia'da bulunan kentler arasında sıralar. Bu bağlamda bu konuya açıklık getirmek gerekir. Kappadokia, MS 54 yılında geçici olarak Galatia Eyaleti'ne bağlansa da MS 66 yılında bu eyaletten ayrılır. MS 72 yılında ise, tekrar Galatia Eyaleti'yle birleştirilir ve bu tarihten itibaren Roma'nın bu iki büyük eyaleti birleşik Galatia-Kappadokia Eyaleti'ni oluşturur⁷⁰. Dolayısı ile MS 66-72 yılları arasında Kappadokia Eyaleti ayrı bir eyalet olarak varlığını devam ettirmiştir. İşte bu dönemde, Magnopolis'in söz konusu bu eyaletin idari sınırları içerisinde dahil edildiği, Plinius'un da bu durumla bağlantılı olarak söz konusu kenti bu bölgede yer alan kentler arasında saydığı önerilebilir. Bu durum da Plinius'un Magnopolis'e dair verdiği malumatın kaynağının belirtilen tarih aralığına yerleştirilebileceği, dolayısı ile de söz konusu tarihler arasında Magnopolis'in hala varlığını devam ettirmekte olduğu anlamına gelebilir. Söz konusu ikinci kanıt ise, Plinius'un Magnopolis'e değinmeden önce Kappadokia başlığı altında başlangıçta vermiş olduğu ilk bilgidir⁷¹. Bu veri, yazarın bu bölümde aktardığı bilgilerin ne zamana ait olabileceğinin belki de alt sınırını ortaya koyması açısından önemlidir. Çünkü, cümlede Kappadokia'nın iç kısmında ve Halys Nehri üzerinde bulunan Arkhelais (Aksaray) adlı yerleşmenin, Claudius Caesar tarafından kurulmuş bir koloni olduğu belirtilmiştir. Claudius Caesar'ın MS 41-54 yılları arasında yaşamış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu alt sınırın MS 1. yüzyılın ortaları olduğu söylenebilir. Sıralanan önermelerden hareketle, Magnopolis'in bir kent olarak Plinius'un yaşadığı dönemde hala var olduğunu söylemek gayet makul bir düşünce gibi gözükmektedir.

Antik kaynaklar ışığında, Eupatoria-Magnopolis'in coğrafi konumuna ve tarihine değinerek bununla ilgili bir zemin hazırlandığına göre, artık modern seyyah ve araştırmacıların bu kentle ilgili olarak öne sürmüş oldukları lokalizasyon önerilerine geçilebilir.

YAKIN DÖNEM SEYYAH ve ARAŞTIRMACILARINA GÖRE EUPATORIA/MAGNOPOLIS'İN KONUMU ve BUNUNLA İLGİLİ ARKEOLOJİK KANITLAR

Yukarıda ifade edilen antik çağ yazarlarının yanı sıra, yakın dönem seyyah ve araştırmacıları da eserlerinde, Eupatoria/Magnopolis'in konumuyla ilgili birtakım bilgiler vermişlerdir.

W. J. Hamilton, 1835-1842 yılları arasında Küçük Asya, Pontos ve Armenia'da gerçekleştirmiş olduğu araştırmalarının bir ürünü olan ve Türkçeye "Küçük Asya" başlığı altında tercüme edilen eserinde

Eupatoria/Magnopolis'ten bahsederken bu kentle ilişkilendirebileceği kanıtları bulamayışından kaynaklanan hayal kırıklıklarını ve kendince bunun nedenini şu şekilde dile getirir: "...birleşmiş Lycus ve Iris ırmaklarının oviden dışarı çıktığı aşağıdaki vadide Boğaz Hisar Kalesi denilen bazı harabelerin olduğu söylendi. Ancak, Eupatoria ya da Magnopolis olmamasından endişe ediyordum. Ayrıca pozitif olarak inandırılmışım ki ova içinde kendi başına var olan harabe yoktu çünkü onu gizleyecek çok az ağaçlık vardı. ....Sonrasında Boğaz Hisar Kalesi vadisine inmek için güneydoğudan akan Lycus'u da geçmek zorundaydık. Bunu dönüşümüzü beklemesi için yükümüzü bırakarak gerçekleştirdik. Birkaç payanda kalıntısı, iki nehir kavşağının altında ve geçidin başlangıcında eski bir köprüyü işaretliyordu. Strabon'a göre burada, nehirlerin birleştiği yerde ve Phanaroia Ovası'nın merkezinde inşa edilmiş Eupatoria ve Megalopolis⁷² harabelerine ait izler bulmayı bekleyebiliriz. Zengin Phanaroia ve arazinin bu kısmı ile ilgili Strabon'un anlatımından daha doğrusu olamaz; fakat tarihi bir şehir kalıntıları için boşuna bakınıyordum ve nehre sarkan ve çoğu yerde sert olan kayaların yontulmuş olduğu yol boyunca kuzey istikamette vadiyen aşağıda devam ettik. Vadinin ortasında sağlam ve tek başına duran bir tepe üzerine yapılmış, dik ve yilankavi bir yolla çıktığımız kaleye vardığımızda, çok eski bir tarihe ait olmadığını çok geçmeden tespit ettim; bu yüzden biraz gecikmeden sonra adımlarımızı geri takip ederek ve Lykos'u geri geçerek Herek⁷³ Kasabası'na, güney-güneydoğu yönünde 8-9 mil kadar ovanın karşısına geçtik. Burada da eski zamanlara ait bir iz bulamamakla hayal kırıklığına uğradım. ....Ovadaki kademeli olarak güneye doğru yükselen çok çeşitli bentler nedeniyle, Iris ve Lycus'un daha önceki bir zamanda şu an işgal ettikleri yerden farklı kanallardan ve de o zamanki kavşaklarının şu anki buluştuğu yerden daha güneyde buluşuyor olması ihtimal dahilindedir. Bu varsayıma dayanarak, ovanın kuzey bölümünün son yüzyıllardaki aşırı büyük erozyonu, Eupatoria kentinin bütün eserlerinin yok olmasının izahatı olacaktır"⁷⁴.

Pontos Kralı Mithradates VI Eupator başlığını taşıyan eseriyle, bu kral dönemindeki süreci aktarmaya çalışan T. Reinach, eserinde bu döneme ışık tutan antik çağ yazarlarının verdiği bilgiler doğrultusunda Eupatoria'nın Mithradates'in kendi adını vererek kurduğu bir kent olarak, bereketli Phanaroia Ovası'nın ve Pontos Krallığı'nın kalbinde bulunduğunu, aynı zamanda Lykos ve Iris'in birleştiği yerde olduğunu belirtmiştir⁷⁵. 19. yüzyılın sonlarında Boğazkesen Mevkii'ne gelerek araştırmalarda bulunan J. G. C. Anderson ise, Eupatoria/

⁷⁰ Kaya 2005: 20.

⁷¹ Plin. nat. VI.3.8.

⁷² Magnopolis kastedilmektedir.

⁷³ Erbaa.

⁷⁴ Hamilton 2013: 261-262.

⁷⁵ Reinach 1895: 245, 375.

Magnopolis'in bu nehirlerin birleşme noktasının hemen aşağısında, Iris'in sağ kıyısına bitişik olan kayalık bir tepelik üzerinde ve nehrin, Taşova'yı denizden ayıran dağ sırası boyunca geçidi kestiği boğazın ağzına yakın bir noktasında yer alan bir yerleşme olduğunu belirterek, kentin konumunu çok açık bir şekilde tanımlamıştır. Ayrıca, söz konusu yerleşimin bu konumuyla hem geçit boyunca Themiskyra Ovası'na (Çarşamba Ovası) geçişi kontrol ettiğini hem de kara yolunu nehrin karşısına taşıyan köprüyü denetim altında tuttuğunu vurgulamıştır. J. G. C. Anderson, ziyareti sırasında her iki kıyıya dayanan ayaklarla birlikte toplam altı köprü ayağının bulunduğunu ve bu ayakların, üzerlerinde yer alan çok sağlam şekilde yapılmamış ahşap geçiş yolunu desteklemek amacıyla halen kullanılmakta olduğunu söylemiştir. Ayrıca, ayakların üçgen sel yaranlarıyla güçlendirilmiş olduğunu, fakat bazı ayaklarda bunların aşınmış durumda olduğunu vurgulamıştır. Köprüde zaman içerisinde çok sayıda restorasyon çalışması gerçekleştirildiği için köprünün orijinal mimari yapısının bozulduğunu, bu yüzden zamanında nasıl bir köprü olduğunu anlamının artık çok zor olduğunu yine de köprünün kalıntılarındaki birtakım özelliklerden yola çıkılarak, yapıldığı dönemde en azından kemerli bir görünüme sahip olduğunu anlaşıldığını belirtmiştir. Daha sonra ise kentin bulunduğu kayalık tepelik üzerinde kente ait herhangi bir kalıntıya rastlanmadığı için görülecek hiçbir şeyin olmadığını, sadece bu alanda dağınık vaziyette geç dönem çanak-çömlek parçalarının görüldüğünü içeren gözlemlerini aktarmıştır. J. G. C. Anderson, çevredeki köylerin de daha sonra Magnopolis adını alacak olan bu kentin kaderine ilişkin tarihin sessizliğini bozacak yeni bir kanıt sunmadığını, bununla birlikte geçidin yaklaşık 1.2 km aşağısındaki bir tepe üzerinde yer alan ve konumu itibarıyla tipik bir Doğu Roma Kalesi görünümünde olan ve günümüzde Boğazkesen Kalesi olarak adlandırılan komşu bir kalenin varlığının, Magnopolis'in Pompeius döneminden sonra aslında ortadan kalkmadığını, belki de farklı bir isim altında varlığını sürdürmeye devam ettiğini gösterdiğini ifade etmiştir⁷⁶. J. A. R. Munro, söz konusu kentin konumuyla ilgili olarak J. G. C. Anderson'un açıklamalarıyla neredeyse birebir örtüşen ifadeler kullanarak, burayı bir kale olarak tanımlamıştır⁷⁷. Eupatoria'yı Mithradates'in Lykos ve Iris nehirlerinin birleştiği yerde kurduğunu söyleyen W. G. Fletcher ise, kralın burayı aslında kırsal bir sığınak ve kale merkezinin bir birleşimi olarak inşa ettiğini belirterek⁷⁸ kentle ilgili farklı bir tanımlama getirmiştir.

D. Magie, Lucullus'un MÖ 71 yılının ilkbaharındaki Kabeira seferiyle bağlantılı olarak Eupatoria'dan, Iris ve Lykos'un birleşme yerinde ve Phanaroia'nın güzel

ovasında, Mithradates'in kurduğu ve adını verdiği bir kent olarak bahsetmiştir⁷⁹. D. R. Wilson da, Eupatoria'nın, Iris ve Lykos nehirlerinin birleşme yerinde, Mithradates Eupator tarafından Pontos'un iç kesiminde kurulmuş tek yeni yerleşim olduğunu ve Hellenistik Dönem'in bir geleneği olarak kurucusunun adını taşıdığını ifade ederek⁸⁰ aynı düzlemde açıklamalar getirmiştir.

E. Olshausen ve J. Biller, Strabon'un Eupatoria/Magnopolis'in konumuyla ilgili olarak vermiş olduğu bilgilerden yola çıkarak bu kentin yerini tespit etmeye çalışmışlardır. Strabon'un kentin nehirlerin birleşme yerinde ve "ovanın ortasında" bulunduğu açıklamasını esas alarak bölgeyi ayrıntılı bir şekilde araştırmışlardır. Tarihsel okumayı, arazi gözlemleriyle bağdaştırarak Eupatoria'nın Kelkit Irmağı'nın solunda ve nehirler kavşağının yukarı kısmında aranması gerektiği sonucuna varmışlardır. Bu bağlamda E. Olshausen ve J. Biller'in Kelkit Irmağı'nın Yeşilirmak'la buluştuğu ağzın 1.5 km güney-güneydoğusunda ya da Kızılçubuk Köyü'nün yaklaşık olarak 1 km kuzey-kuzeybatısında bulunan artık kullanılmayan köy mezarlığında antik bir sütuna rastlamaları, dikkatlerini buraya yoğunlaştırmalarına neden olmuştur. Böylece ikilinin, geniş ve taşlı olan bu alanda yaptıkları araştırmalarda çanak-çömlek parçalarını, kiremit parçalarını ve ayrıca özenle işlenmiş olduklarını belirttikleri mimari taşları tespit etmiş olmaları, Strabon'un tanımladığı yerin, dolayısı ile kentin burası olabileceğini düşünmelerine yol açmıştır. Böylece, bu araştırmacılar Eupatoria/Magnopolisi buraya lokalize etmişlerdir⁸¹. E. Olshausen ve J. Biller ikilisinin kenti aradığı yerin aksi istikametinde, yani ırmakların birleşme yerinin biraz aşağısında arayan ve Eupatoria'yı Boğazkesen Kalesi'ne lokalize eden B. Umar'a göre, burası nehirlerin birleşme yerinden 2 km kadar ileride yer alan ve güçlenen Yeşilirmak'ın aktığı çok dar bir vadiyi denetleyen bir kale-kentçik olarak kurulmuştur⁸².

D. B. Erciyas, Eupatoria'nın İç Pontos'ta yer alan kentlerin belki de en kısa ömürlüsü olduğunu, VI. Mithradates Eupator tarafından Iris ve Lykos nehirlerinin birleşme yerinde kurulduğunu, bereketli Batı Phanaroia'da ve en azından bir büyük yol üzerinde bulunduğunu, ancak günümüzde bu kentle ilişkilendirilebilecek herhangi bir kalıntının olmadığını söylemiştir⁸³. M. Arslan ise, bu kentin söz konusu nehirlerin birleştiği stratejik açıdan önemli bir yerde kurulduğunu ve buradaki geçide hakim bir konumda bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Eupatoria/Magnopolis'i ırmak tabanından yaklaşık olarak 25-30 m yüksekliğe sahip bir höyük olarak tanımladığı yere lokalize etmiştir. Ancak, höyüğün adından ve buradaki

⁷⁶ Anderson 1903: 75-78.

⁷⁷ Munro 1901: 56.

⁷⁸ Fletcher 1939: 18.

⁷⁹ Magie 1950: 334.

⁸⁰ Wilson 1960: 234.

⁸¹ Olshausen/Biller 1984: 39-40.

⁸² Umar 2000: 215.

⁸³ Erciyas 2001: 137; Erciyas 2006: 45-46.

kalıntı ya da buluntulardan hiçbir şekilde bahsetmemiştir. Bununla birlikte, M. Arslan'ın anlatımlarından bu yerin, J. G. C. Anderson'un söz konusu kente ilişkin önermiş olduğu Iris'in sağ kıyısındaki kayalık tepelik olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda M. Arslan, Lucullus'un Kabeira seferine ilişkin süreci, ilgili antik kaynaklar ışığında anlatırken ve Eupatoria özelinde bu gelişmeleri değerlendirirken söz konusu kentin kuş uçuşu yaklaşık 3 km kuzeyinde yer alan Kale Köyü olarak adlandırılan yerleşimin üzerinde konuşlandırılmış olduğunu belirttiği ve Iris geçidine hakim bir kale olarak nitelendirdiği Boğazkesen Kalesi'nden de bahsetmiştir⁸⁴. Eupatoria/Magnopolis'i de ele alan iki önemli doktora tez çalışması bu kentle ilgili en güncel bilgileri içermektedir. Bunlardan ilki E. Sökmen tarafından hazırlanan ve "Mithradat Krallık Coğrafyası'ndaki Kalelerin Tanımlanması" başlığını taşıyan çalışmadır⁸⁵. Bu çalışmada E. Sökmen, yukarıda anlatılan E. Olshausen-J. Biller ikilisinin söz konusu kentle ilgili lokalizasyon önerisi olan Kızılçubuk köy mezarlığını destekleyen bir açıklamada bulunarak kentin kalıntılarının manzarada açıkça görüldüğünü, ancak burada henüz arkeolojik bir araştırmanın yapılmadığını belirtmiştir⁸⁶. Ayrıca E. Sökmen, Boğazkesen Köprüsü'nün 1.5 km kuzeyinde yer aldığını belirttiği Boğazkesen Kalesi kalıntılarının da bahsetmiştir. Bu kalenin önce tarihi süreçteki yerine değinerek, III. Mithradates savaşları sırasında Eupatoria'daki Pontos birliklerinin komutanı olan Phoiniks'in, Romalı general Lucullus'un ordusuna askerleriyle birlikte teslim olarak katılmadan hemen önce bulunduğu bu kaleden yaklaşan Roma ordusu hakkında Kabeira'da konuşlanmış olan kralı VI. Mithradates'i uyarmak için sinyal ateşini yaktığını ifade etmiştir. Bu bağlamda E. Sökmen'in bu açıklamalarının kaynağının M. Arslan'ın bu konudaki düşünceleri⁸⁷ olduğu çok açıktır. E. Sökmen bu bilgileri aktardıktan sonra Boğazkesen Kalesi'yle ilgili kendi gözlemlerine ve değerlendirmelerine geçmiştir. Kalede Hellenistik sur duvar mimarisine ait izlerle birlikte, ağırlıklı olarak Doğu Roma ve Osmanlı dönemlerine ait burçlarla takviye edilmiş sur duvar kalıntılarının görüldüğünü belirtmiştir. Kalenin, Lykos ve Iris'in kesiştiği noktada ve vadinin ağzında yer aldığını, bu konumuyla hem Iris'in Phanaroia boyunca aktığı kuzey vadiyi hem de Lykos Nehri'nin akıp geldiği güneybatı⁸⁸ tarafı ve ayrıca Lykos Vadisi'nin girişini kontrol ettiğini söylemiştir. Kaleyle ilgili yaptığı analize göre, Boğazkesen Kalesi'nin idari işleve sahip bir kale olduğunun ve Eupatoria kenti ile bağlantısı göz önüne alındığında ise kalenin kenti ve geçişleri koruyabilecek ve savunabilecek bir konumda yer aldığının anlaşıldığını sözlerine eklemiştir⁸⁹.

Diğer önemli doktora tez çalışması L. S. Sørensen'e aittir. Ayrıca, bu çalışma daha sonra kitap haline getirilmiştir⁹⁰. L. S. Sørensen, söz konusu eserinde Eupatoria/Magnopolis'i ele alan başlık altında, öncelikle bu kentin varlığının çok uzun sürmediğine dair görüşlere değinerek konuya giriş yapar. Bu çerçevede, konunun dikkat çekici yönlerine işaret eden bazı değerlendirmeleri sıralayarak Appianos'un kente dair açıklamalarının tarihsel anlatıların bir parçasını oluşturduğuna ve kentin Pompeius sonrası varlığına ilişkin bir katkı sağlamadığına yönelik görüşü dile getirir. Yaşlı Plinius'un Magnopolis'ten bahsettiğini, ancak bu kenti coğrafi konum itibarıyla Strabon'un değindiği kentten çok uzağa yerleştirdiğini belirten açıklamaları sunar. Bundan başka, Ptolemaios'un Magnopolis'ten bahsetmemesinin ise MS 2. yüzyıl ortasında bu isimde bir kentin artık olmadığını bir kanıtı olarak görüldüğünü söyler. Ayrıca bu görüşler kapsamında büyük nümismatik koleksiyonların hiçbirinde Magnopolis adını taşıyan sikkelerin olmadığını vurgulandığını bildirir. Magnopolis'e dair hiçbir önemli fiziksel kalıntının bulunamamış olmasının dile getirilmesini ise arkeolojik bir sorun olarak niteler. L. S. Sørensen sonrasında bu arkeolojik sorunu başlangıç noktası olarak bu konuyla ilgili olarak bugüne kadar yapılan açıklamaları sıralar. Daha sonra, bunları tartışarak değerlendirmelerde bulunur. En sonunda ise kendisinin bu bölgede gerçekleştirdiği araştırmaların neticelerini paylaşarak ve yorumlayarak konuya açıklık kazandırmaya çalışır. Bu bağlamda Sørensen kendi tabiriyle Gordion Düğümü'nü kesmek için kendisiyle birlikte 3 kişiden oluşan bir ekiple, Ekim 2014'te Boğazkesen Mevkii'ne gelerek araştırmalar gerçekleştirmiştir. Bu araştırmalar kapsamında, buraya gelen araştırmacılar daha önce ismi anılmayan ve araştırılmayan Çevresu (eski adı Ravak) köyünde incelemeler yapmıştır. Sørensen bu köyün, Kızılçubuk köyünün 2 km batısında ve antik köprülerin de yaklaşık 3 km güneybatısında yer aldığını söylemiştir. Büyük bir höyük üzerinde bulunduğunu ve birkaç Osmanlı mezar taşına sahip olduğunu bildirdiği köy mezarlığında, lahit tipinde üç Osmanlı mezarının⁹¹ yer aldığı büyük ve kare planlı Osmanlı Dönemi'ne ait bir mezar odası⁹² olarak tanımladığı yerle ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre, mezar odasının cephesinde ve üst kısımlarında kullanılan yapı malzemesinin yakın dönemlere tarihlendiğini⁹³, iki ya da üç metre kadar olan daha alt ve yeraltına uzanan kısımlarının ise, *in situ* olan büyük yapı bloklarından inşa edilmiş olduğunun anlaşıldığını ve eski döneme ait mimariyi yansıtan

⁸⁴ Arslan 2007: 350-351 dn. 1592.

⁸⁵ Sökmen 2016.

⁸⁶ Sökmen 2016: 148.

⁸⁷ Arslan 2007: 350-351 dn. 1592.

⁸⁸ Aslında güneydoğu.

⁸⁹ Sökmen 2016: 436-439.

⁹⁰ Sørensen 2016. Bu kitabı, kendisinden talep etmem üzerine cömertçe benimle paylaşan ve yaptığı çalışmalarla Karadeniz Arkeolojisi'ne büyük katkılar sağlayan değerli meslektaşım Sørensen'e müteşekkirim.

⁹¹ Burada yapılan incelemeler sırasında, bu sayının 3 değil 5 olduğu ve bunların ahşaptan yapılmış olduğu anlaşılmıştır.

⁹² Burası günümüzde Ravak Baba Türbesi olarak bilinmektedir.

⁹³ Türbede, 2015 yılında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sırasında kullanılmış olan yapı malzemesidir.

bu kısımların Geç Hellenistik ya da Erken Roma dönemine tarihlendirilebileceğinin önerilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca, bahsedilen bu köy mezarlığında dekorasyon için kullanılmış olan bezemeli birkaç blok ve stelin bulunduğu, köyde ise birkaç sütun başlığının yanı sıra, sol kısmında Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait Hellence bir yazıtın yer aldığı bir lahit ile biri Doğu Roma Dönemi'ne tarihlenen haç motifleriyle süslenmiş blokların olduğu bilgisini paylaşmıştır. Neticede Çevresu'daki bütün bu verilerin, buranın kentsel bir merkez olması gerektiği sonucunu ortaya koyduğunu bildirerek, Çevresu'nun aslında eski Eupatoria/Magnopolis'in üstünde kurulmuş bir köy olduğunu önermiştir. Ayrıca, J. G. C. Anderson tarafından bu yerleşmeyle ilgili olarak önerilen kayalık tepeciğin aksine, Çevresu köyünün Strabon'un tarifine mükemmel bir şekilde uyduğu, çünkü ovanın tam ortasında ve Iris ve Lykos nehirlerinin birleştiğine yere çok yakın bir noktada yer aldığını ifade etmiştir. Mevcut verileri bir bütün olarak değerlendiren L. S. Sørensen, Çevresu'daki bu yerleşmenin Geç Hellenistik/Erken Roma dönemlerinden, Roma İmparatorluğu ile Doğu Roma dönemlerine kadar uzanan evreleri yaşamış olduğunu vurgulamıştır⁹⁴.

EUPATORIA/MAGNOPOLIS İLE İLGİLİ TARİHİN SESSİZLİĞİNİ BOZAN⁹⁵ YENİ BİR ARKEOLOJİK KANIT: BOĞAZKESEN KAYA MEZARI⁹⁶ (Foto. 1-3⁹⁷)

2012 yılında, Boğazkesen Köprüsü'nün kuzeybatısındaki⁹⁸ Karınca Dağları sırtlarında ve ormanlık alan içerisinde defneciler tarafından gerçekleştirilen kaçak kazılar neticesinde birbirlerine çok yakın mesafede bulunan iki kaya mezarının açığa çıkartıldığı bildirilmiştir.⁹⁹ Bu mezarlar, söz konusu dağın orta yamacındaki kuzey-güney yönlü olarak uzanan kireçtaşı kayalıkta yer almaktadırlar. Söz konusu kaya formasyonunda diğerine göre kuzeyde yer alan mezar, genel planlama unsurları açısından büyük oranda korunmuş bir görünüm sergilemekle birlikte, özellikle insani tahribat kaynaklı olarak ayrıntıya ilişkin öğeler bakımından zarar görmüş durumdadır. Kuzeyde yer alandan mimari açıdan farklı bir görünüme sahip güneydeki mezar ise genel olarak oldukça zarar görmüş olup girişi ve içi büyük oranda toprak ve moloz yığınıyla dolu olduğu için incelenememiştir. Bu başlık altında, Boğazkesen Mevkii'nde yer aldığı için Boğazkesen Kaya Mezarı olarak adlandırılan, mimari açıdan

tanımlanabilecek durumdaki kuzeyde yer alan *dromos*'lu mezar ele alınacaktır.

Boğazkesen Kaya Mezarı'nın konumu, ön planda Kelkit ve Tozanlı ırmaklarının birleşerek Yeşilırmak'ı oluşturduğu yere ve buradaki köprüye, ötesinde ise son derece verimli ve sulak bir araziye sahip Erbaa Ovası'na ve bu ovada yer alan Çevresu köyüne lokalize edilen Magnopolis yerleşmesine bakar şekildedir. Mezarın bu konumu, bilinçli olarak bu şekilde tasarlanmış olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Mezar, kuzey-güney yönlü olarak uzandığı yukarıda belirtilen kaya formasyonunun doğuya bakan cephesine açılmıştır. 2.00 m yüksekliğinde olan kaya mezarının cephesinde kayanın yapısına göre şekillendirilmiş, sol taraftan 2.50 m, sağ taraftan ise 1.50 m kadar içe, yani kaya çekirdeğine doğru uzanan ve 1.19 m genişliğinde olan, üstü açık tonozlu bir koridor görünümünde olan bir *dromos* bulunmaktadır. *Dromos*'un zemini ve bu zemin kısmının özellikle başlangıcı, kaçak kazılar neticesinde ortaya çıkan hafriyat toprağı ve mezarın üstünden düştüğü anlaşılan büyük ebattaki moloz taşlarla kaplı olduğu için söz konusu zeminin tam olarak nasıl olduğu anlaşılamamıştır. Bununla birlikte, *dromos*'un mevcut görünümü çok eğimli olmadığına işaret etmektedir. Bu *dromos* vasıtasıyla hem mezar odasına giriş-çıkışlarda kolaylık sağlanmış olduğu hem de mezar odasının içindekilerle birlikte kaya çekirdeği içerisine gizlenerek daha güvenli hale getirilmiş olduğu düşünülebilir. Ayrıca iki yönlü olarak uzanan kaya formasyonunun mezar odasını sık aralıklarla ziyaret etmeye yönelik olarak elverişli olduğu, bunun da bu *dromos*'la pekiştirildiği söylenebilir. Bu bağlamda *dromos*'un sonunda ve mezar odasının girişinin hemen üstünde yer alan kayalığın zemininin ve arka tarafının düzleştirilmiş olması, burada yapılmış olan olasılıkla cenaze merasimleriyle ilgili törenleri yansıtan bir mimari uygulamayla ilişkili olmalıdır.

Fotoğraf 1: Boğazkesen Kaya Mezarı / Boğazkesen Rock Tomb.

⁹⁴ Sørensen 2016: 153-160.

⁹⁵ Bu ifade, J. G. C. Anderson'un (1903:77)'de geçen, çevredeki köylerde Eupatoria/Magnopolis'in tarihine ışık tutacak yeni arkeolojik kanıtlar bulamamasından kaynaklanan hayal kırıklığı bağlamında kullanmış olduğu tabire bir göndermedir.

⁹⁶ Bu kaya mezarı ile ilgili değerlendirmelerini benimle paylaşarak beni bu konuda bilgilendiren kıymetli arkadaşım Doç. Dr. Osman Doğanay'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

⁹⁷ Kaya mezarının çizimlerini gerçekleştiren mimar Dr. Öğr. Üyesi Aygün Kalınbayrak Ercan'a teşekkürü bir borç bilirim.

⁹⁸ Aslında doğusundaki

⁹⁹ Uzun/Kökcü/Kayar/Akgül/Özdilek 2015: 20.

Dromos'la ulaşılan mezar odasının kapı açıklığı, kısmen tahribata uğramış olsa da hem bu kapı açıklığının hem de açıklığı çevreleyen 0.03 m kalınlığındaki kapı oturma silmesinin üst köşelerde ovalleştiği rahatlıkla görülmektedir. Bu kapı açıklığının yüksekliği 0.79 m, genişliği 0.68 m, dıştan dışa kalınlığı ise 0.37 m'dir. Ayrıca bu açıklığın 0.28 m kadar üst kısmından itibaren açıklığı dıştan çevreleyen kemerli bir hat mevcut olup kapı açıklığı bu haliyle kemerli bir görünüm sergilemektedir. Kapı açıklığında mil yuvasına ait izler olmadığı için bu açıklığın bir kapak taşı ile kapatılmış olduğu söylenebilir. Mezarın içinde veya çevresinde buna dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Kapı açıklığından sonra 1.80 m uzunluğa ve 1.25 m yüksekliğe sahip amorf bir mezar odasına girilir. Mezar odasının başlangıçtaki ve sondaki genişliği 1.63 m iken ortadaki genişliği 1.74 m'dir. Dolayısı ile ortaya doğru biraz genişleyen mezar odası sonda başlangıçtaki genişliğine tekrar ulaşmaktadır. Herhangi bir geometrik şekle sokulmadan ince ağızlı sivri çekiç kullanılarak kayaya açılan bu mezar odası tonozlu bir galeri görünümündedir. Mezar odasının zemini ve ölü yeri kaçak kazılar neticesinde oldukça tahrip edilmiştir. Bu tahribatın yanı sıra mezar odasının duvarlarında ve özellikle ölü yerinin bulunduğu kısımda görülen dikkat çekici derin çatlakların Erbaa'da görülen şiddetli depremlerle bağlantılı olabileceği düşünülmektedir. Girişin tam karşısında *arcosolium*'lu bir ölü yeri bulunmaktadır. Kireçtaşı kayanın biraz önce değinilen sebeplere bağlı olarak zarar görmesi nedeniyle ayrıntıları silinen yataklı *arcosolium*'lu ölü yeri, mezar odası zemininden 0.54 m kadar yükseğe açılmıştır. Tahrip edilen bu ölü yerine dair alınabilen ölçüler şöyledir: Yatağın mevcut genişliği 0.25 m, muhtemel genişliği 0.58 m; yatağın sağlam kısmının uzunluğu 0.90 m, kırık kısmının uzunluğu 0.73 m'dir. Şu halde uzunluğu 1.63 m'dir. Mezar soyulduğu için mezar odası içinde ve çevresinde ne ölüye ait herhangi bir kemik kalıntısına ne de ölüyle birlikte odaya bırakılmış olması gereken ölü hediyeleriyle ilişkilendirilebilecek herhangi bir buluntuya rastlanmıştır. Sadece mezar çevresinde az

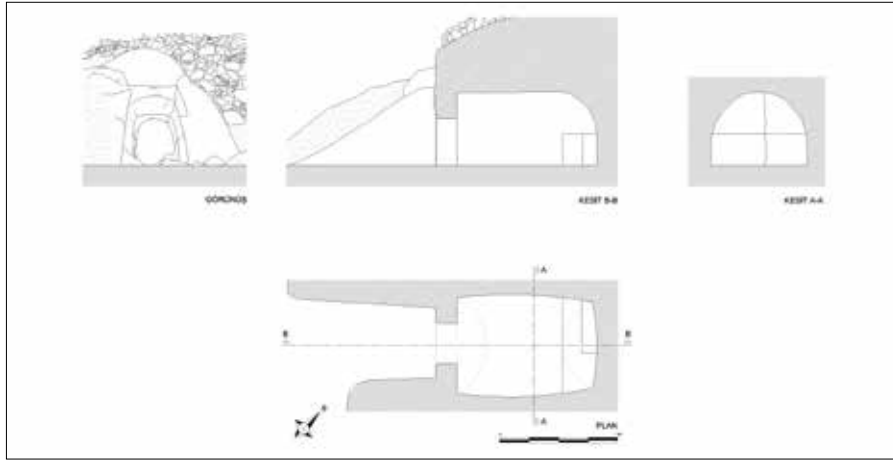
Fotoğraf 2: Boğazkesen Kaya Mezarı Odası / *Boğazkesen Rock Tomb Chamber*

sayıda çanak-çömlek parçasına rastlanmış olup bunlar da mezarın tarihlendirilmesine katkı sağlayabilecek nitelikte değildir.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Yukarıda bahsedilen antik kaynaklar bağlamında Eupatoria'nın konumu ve tarihi hakkında birtakım sonuçlar çıkarmak mümkündür. Bu kentten ilk kez bahseden Strabon'un açıklamalarından¹⁰⁰ bu kentin, Antik Dönem'de Pontos'un Phanaroia bölümünde ve Iris ile Lykos'un birleştiği yerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, yine söz konusu bu tarihi kayıttan burayı ilk ele geçiren (aslında kuran) kişinin, yani VI. Mithradates Eupator'un bu kente adını verdiği, daha sonraki süreçte Pompeius, yani Romalılar tarafından boyunduruk altına alındığı zaman kentin kuruluşu tamamlanmadığı için yeni toprak parçaları verilerek sınırlarının genişletildiği, yeni yerleşimcilerin buraya çekilmesiyle nüfusunun artırıldığı ve adının da yeni fatihi tarafından kendi lakabının verilmesi suretiyle Magnopolis olarak değiştirildiği ve bu kentin Strabon'un burayı ziyareti sırasında düzlüğün, yani ovanın ortasında olduğu öğrenilmektedir. Söz konusu kentten bahseden diğer antik çağ tarihçileri olan Yaşlı Plinius ile Appianos tarafından verilen bilgilerde ise Eupatoria/Magnopolis'in lokalizasyonuna ışık tutacak herhangi bir açıklamaya ya da tanımlamaya rastlanmaz. Bununla birlikte, Yaşlı Plinius'un Eupatoria'ya değinmemiş olsa bile Magnopolis'ten bahsetmesi ve bu kenti Pontos Bölgesi'nde değil de Kappadokia'da bulunan kentler arasında göstermesi, bunun da Roma'nın Anadolu'da yapmış olduğu idari düzenlemelerle bağlantılı olması ve böylelikle söz konusu kentin MS 66-72 yılları arasındaki bir süreçteki bilgilere dayalı olarak Plinius tarafından tarihi kayıtlara sokulduğunun anlaşılması, Magnopolis'in belirtilen tarih aralığında hala varlığını devam ettirdiğini gösteren bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Appianos'un Eupatoria/Magnopolis'e dair açıklamaları ise genel olarak Strabon'un bu kentle ilgili olarak verdiği bilgilerin tekrarı gibi gözükse de Eupatoria'nın Romalılara kapılarını açtığı için Mithradates tarafından tahrip edildiğini belirtmesi, Pompeius'un bu kenti bitmemiş olarak bulduğunu ifade eden Strabon'un açıklamasının tarihi arka planına ışık tutması açısından önemlidir. Ancak Appianos'un yaşadığı dönemde (MS 95-165) Magnopolis'in var olup olmadığına ilişkin yeni herhangi bir bilgi sunmaması, aktardığı bilgilerin kaynağının eskiye dayandığını, yeni güncel bilgiler olmadığını gösterir. Dolayısı ile Appianos kronolojik açıdan Magnopolis'ten en son bahseden tarihçi olsa da Plinius'un sadece adını anmış olsa bile kendi döneminde önceki dönemden farklı olarak söz konusu kenti Pontos'ta değil de Kappadokia'da bulunan kentler arasında zikretmesi, kentle ilgili güncel bir bilgi paylaşımı olup bu durum Plinius'un kentten bahseden gerçek anlamda son tarihçi olduğunu gösterir.

¹⁰⁰ Strab. XII.3.30.

Fotoğraf 3: Boğazkesen Kaya Mezarı, Görünüş, Kesit ve Plan Çizimi / *Boğazkesen Rock Tomb, View, Profile and Plan Drawing*

Eupatoria-Magnopolis'in, Antik Dönem'de Lykos ve Iris ırmaklarının birleştiği yer olarak tanımlanan günümüzde Kelkit ve Tozanlı ırmaklarının buluştuğu noktaya karşılık gelen Boğazkesen ya da Kale Boğazı Mevkii'nde (Foto. 4) bulunduğu dair genel bir kabul söz konusudur. Bu kabulün dayanağı, Strabon'un yukarıda belirtilen açıklamalarındaki Eupatoria/Magnopolis'in konumuna ışık tutan tanımlamasıdır. Bu tanımlamayı rehber edinerek söz konusu kenti, Lykos ve Iris ırmaklarının birleştiği yerde ve ovada arayan bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az sayıdaki modern araştırmacının ulaştığı sonuçlar, bu kente yönelik olarak ifade edilen lokalizasyon açıklamalarının genel olarak kaynağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda 19. yüzyılın sonlarında söz konusu bölgede araştırmalar yaparak bahse konu kentin lokalizasyonuna yönelik ilk öneriyi getiren araştırmacı J. G. C. Anderson olsa da yukarıda belirtilen Strabon'un tanımlamasını esas alarak kentin ovada olması ve dolayısı ile orada aranması gerektiğinin farkında olan, fakat bununla ilgili olarak 19. yüzyılın ortalarına doğru aynı bölgede yaptığı araştırmalarından sonuç alamayarak hayal kırıklığına uğrayan ilk araştırmacı W. J. Hamilton'dur.

Fotoğraf 4: Boğazkesen Mevkii, Doğudan Görünüm / *Boğazkesen Location, View from Eastern.*

J. G. C. Anderson, Eupatoria/Magnopolis'i Lykos ve Iris ırmaklarının birleşme noktasının hemen aşağısında ve Iris'in sağ kıyısına bitişik vaziyette bulunan kayalık bir tepelik üzerine lokalize ederek kentin konumunu ilk kez açık bir şekilde tanımlamıştır. Ancak, bununla ilgili arkeolojik kanıtların yetersiz olduğunu kendisi de vurgulamıştır. Yine de J. G. C. Anderson'un bu önerisi, E. Olshausen ve J. Biller ikilisinin, söz konusu bölgede yapmış oldukları kapsamlı araştırmalarının bir sonucu olarak bu kentin konumuna ilişkin 1980'li yılların başlarında getirmiş oldukları yeni önerilerine kadar genellikle kabul görmüştür. E. Olshausen ve J. Biller, söz konusu ırmakların birleştiği yerin 1.5 km güney-güneydoğusunda ya da Kızılçubuk köyünün yaklaşık olarak 1 km kuzey-kuzeybatısında bulunduğunu belirttikleri köy mezarlığındaki sınırlı sayıdaki arkeolojik verileri dikkate alarak Eupatoria/Magnopolis'i buraya lokalize etmişlerdir. L. S. Sørensen ise bu öneriyi dikkate alarak Kızılçubuk köyü ile özellikle bu köyün yakınındaki Çevresu köyünde araştırmalar gerçekleştirerek E. Olshausen ve J. Biller'in Eupatoria/Magnopolis için önerdiği Kızılçubuk köy mezarlığındaki arkeolojik bulguların kaynağının aslında Çevresu köyü olduğunu belirtmiş ve Eupatoria/Magnopolis'i bu köye lokalize ederek en güncel öneriyi ortaya koymuştur. Eupatoria/Magnopolis'i ovada arayan ve bu doğrultuda lokalizasyon önerileri getiren bahsedilen bu görüşlerden farklı bir lokalizasyon önerisi B. Umar tarafından getirilmiştir. B. Umar, kentin nerede olduğuna ilişkin olarak, Strabon'un verdiği bilgiden bağımsız hareket ederek Eupatoria/Magnopolis'i ırmakların birleşme yerinden 2 km kadar kuzeyde yer aldığını belirttiği ve güçlenen Yeşilırmak'ın aktığı çok dar bir vadiyi denetleyen bir kale-kentçik olarak tanımladığı Boğazkesen Kalesi'ne lokalize etmiştir. Ancak bu önerinin Strabon'un “*şimdi bu kent düzliğin ortasında bulunmaktadır*” tanımlamasıyla örtüşmediğini belirtmek gerekir. Dolayısı ile bu lokalizasyon önerisinde Strabon'un söz konusu kentle ilgili olarak yaptığı açıklama göz ardı edilmiştir.

Strabon'un söz konusu açıklamasını mihenk taşı olarak alan ve buna göre bölgede araştırmalar yaparak buldukları arkeolojik verileri, önerilerinin dayanakları olarak sunan E. Olshausen ve J. Biller ikilisi ile L. S. Sørensen de ilginç bir şekilde Boğazkesen Kalesi'ni görmezden gelmişlerdir. Elde ettikleri arkeolojik bulguları referans alarak Eupatoria/Magnopolis'i, Lykos ve Iris ırmaklarının birleşme yerinin sırasıyla 2.5 km ve 3 km güneyindeki ovada yer alan Kızılçubuk ve Çevresu köylerindeki arkeolojik kalıntıların bulunduğu yerlere lokalize eden söz konusu araştırmacılar, yakınlarda bulunan bu kaleyle ilgili herhangi bir açıklama getirmeden ve Eupatoria/Magnopolis'in bu konumuyla askeri açıdan stratejik bir noktayı, yani Iris geçidini Mithradates savaşlarının gerçekleştirildiği dönemin konjonktürünü dikkate alarak nasıl koruyabileceğiyle ilgili olarak herhangi bir sorgulama da yapmadan, kentin ovada kurulmuş bir yerleşme olduğuna ikna olarak öneri getirmişlerdir. Dolayısı ile E. Olshausen ve J. Biller ile özellikle L. S. Sørensen, kentin lokalizasyonuna temel oluşturacak arkeolojik kanıtlar elde etmiş olmalarına rağmen ve onların önerileri Strabon'un söz konusu kente dair yaptığı tanımlamayla uyum içerisinde olsa da söz konusu araştırmacıların getirmiş oldukları önerilerinde bahsedilen hususlar itibarıyla hesaba katılmayan ya da dikkate alınmayan ciddi analiz eksikliklerinin olduğu ve önerilerinin söz konusu dönemin konjonktürüyle uyum sağlamadığı görülmektedir.

Boğazkesen Köprüsü'nün 1.5 km kuzeyinde yer alan Boğazkesen Kalesi'nden bahseden ilk araştırmacı, W. J. Hamilton'dur. Bu kaleden Boğaz Hisar Kalesi olarak söz eden W. J. Hamilton'a göre burası, Eupatoria ya da Magnopolis olmamasından endişe ettiği ve kısa bir araştırma yaparak çok eski bir tarihe ait olmadığını anladığında, bu endişesinde haklı çıktığı bir kaleydi. J. G. C. Anderson da bu kalenin varlığından haberdardır. Ancak kalenin Magnopolis sonrasına tarihlendiğini ve bu dönemde Magnopolis'in başka bir isim altında burada devam ettiğini gösterdiğini, dolayısı ile Eupatoria/Magnopolis ile bu kale arasında doğrudan bir bağlantının olmadığını ve aynı zamana tarihlenmediğini belirterek söz konusu yerleşmeler arasındaki kronolojik farklılığa dikkati çekmiştir.

Boğazkesen Kalesi'nin Eupatoria ile aynı döneme tarihlendiğini antik kaynaklardaki anlatımlardan yola çıkarak ilk öneren kişi M. Arslan'dır. M. Arslan, daha önce de belirtildiği gibi, bu kaleye III. Mithradates savaşları sırasında Roma generali Lucullus'un Amisos'tan yola çıkarak Kabeira'da konuşlanmış olan düşmanı Pontos Kralı VI. Mithradates'e karşı düzenlemiş olduğu askeri sefere ilişkin süreci antik kaynaklar ışığında anlatırken Eupatoria'yla bağlantılı olarak değinmiştir. M. Arslan tarafından, Appianos'un anlatımına uygun düşecek

şekilde Boğazkesen Kalesi'nin, Eupatoria'daki Pontos birliklerinin komutanı olan Phoiniks'in yaklaşan Roma ordusunun ilerleyişinin haberini Kabeira'da konuşlanmış olan kralı Mithradates'e ateşle sinyal verebilmek için Eupatoria'dan daha ideal bir konumda bulunduğu, dolayısı ile Phoiniks'in, Lucullus'un ordusuna askerleriyle birlikte teslim olarak katılmadan hemen önce bu kaleden VI. Mithradates'i uyarmak için sinyal ateşini yakmış olması gerektiği vurgulanmışsa da bunun ötesinde Eupatoria ile söz konusu kale arasında tam olarak nasıl bir ilişkinin olduğu üzerinde durulmamıştır. M. Arslan'ın Boğazkesen Kalesi'yle ilgili bu önerisi E. Sökmen tarafından da benimsenmiştir. Ayrıca, E. Sökmen, bu kalenin mevcut durumuna ilişkin kendi gözlemleri ışığında birtakım değerlendirmelerde bulunarak kalede Hellenistik sur duvar mimarisine ait izlerle birlikte, ağırlıklı olarak Doğu Roma ve Osmanlı dönemlerine ait burçlarla takviye edilmiş sur duvar kalıntılarının görüldüğünü belirtmiştir. Aynı zamanda E. Sökmen, M. Arslan gibi Boğazkesen Kalesi'nin konumuyla tarihi süreçte nasıl bir rol oynamış olabileceğine dair de açıklamalarda bulunarak, söz konusu kalenin Lykos ve Iris'in kesiştiği noktada ve vadinin ağzında yer aldığını, bu konumuyla hem Iris'in Phanaroia boyunca aktığı kuzey vadiyi hem de Lykos nehrinin akıp geldiği güneybatı¹⁰¹ tarafı ve ayrıca Lykos Vadisi'nin girişini kontrol ettiğini söylemiştir. E. Sökmen, kalenin bu özelliklerinden yola çıkarak idari işleve sahip bir kale olduğu ve Eupatoria kenti ile bağlantısı göz önüne alındığında ise kenti ve geçişleri koruyabilecek ve savunabilecek bir konumda yer aldığının anlaşıldığı analizinde bulunmuştur. Bununla birlikte M. Arslan gibi, E. Sökmen de bu kalenin o dönemde hangi isimle anıldığına dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Dolayısı ile hem M. Arslan'ın hem de E. Sökmen'in verdiği bilgilerden sadece o dönemde ovada Eupatoria kenti yer alırken kentin bulunduğu yerden yaklaşık 3 km kuzeyde yer alan bir tepede böyle bir kalenin yer aldığı anlaşılır. Ancak dönemin savaş şartlarıyla ilgili herhangi bir analizin yapılmadığı ve konuyla ilgili olarak akla takılan şu soruların yanıtlarının aranmadığı görülür: Stratejik ve savunma açısından daha elverişli bir konumda, yani kalenin bulunduğu yerde Eupatoria'yı kurmak varken, korunması son derece zor olan ovada bu kent neden kurulmuştur ya da böyle bir kale varken Eupatoria gibi bir yerleşmeyi ovada kurmanın gerekçesi nedir? Aynı zamanda E. Sökmen'in yapmış olduğu analizle ilgili olarak sorulması ve sorgulanması gereken diğer bir soru da şu olabilir: Geçiş koruyabilecek bir konumda olan ve kentin 3 km daha kuzeyinde yer alan bu kale ovada yer alan kenti gerçekten koruyabilir mi? Dolayısı ile Boğazkesen Kalesi'nden bahsedenler de bu konuyla ilgili olarak meseleye tam olarak açıklık getirmemişlerdir. Ayrıca, son zamanlarda haberlere konu olan bu bölgede yer alan kaya mezarından da hiçbir şekilde bahsedilmemiştir.

¹⁰¹ Aslında güneydoğu.

Boğazkesen Köprüsü'nün kuş uçuşu yaklaşık 400 m doğusunda ve daha önce de belirtildiği üzere bu mevkideki Karınca Dağları'nın orta yamacında ve ormanlık alan içerisinde yer alan Boğazkesen Kaya Mezarı, 2012 yılında defineciler tarafından açığa çıkartılmıştır. *Dromos*'lu olan söz konusu kaya mezarı bu mimari özelliğiyle Tokat'ta şimdiye kadar tespit edilen tek örnektir. Ancak onu özel kılan bu özelliğinden ziyade Eupatoria/Magnopolis'in tarihine dair, J. G. C. Anderson'un tabiriyle sessizliği bozan yeni bir arkeolojik veri olarak katkıda bulunacak olmasıdır. Bu bağlamda kaya mezarının tarihlendirilmesi, söz konusu kentin tarihinin yanı sıra L. S. Sørensen tarafından Çevresü köyünde tespit edilen Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait Hellence yazıtta sahip bir lahit parçası¹⁰² dışında, bugüne kadar hiçbir şekilde bilgi sahibi olunmayan kentin ölü gömme geleneğini de ışık tutacağı için önemlidir.

Boğazkesen Kaya Mezarı, yazıt, kabartma ya da çanak-çömlek gibi tarihlendirmede kullanılabilecek verilere sahip olmadığı için, bu mezarı kesin bir şekilde tarihlendirebilmek mümkün değildir. Ayrıca, Boğazkesen Kaya Mezarı'nın ait olduğu kültürel dünya olan Pontos Bölgesi'nde ve komşu bölgelerde sağlam verilere dayalı olarak tarihlendirmesi yapılmış çok yakın bir benzerinin olmayışı da tarihlendirmeyi zorlaştıran bir unsurdur. Bu yüzden söz konusu mezarın sergilemiş olduğu mimari özellikler ile bu özellikler dikkate alınarak karşılaştırılmış, tarihlendirmesi yapılan benzer örnekler göz önüne alınarak mezara ilişkin tarihlendirme önerisinde bulunulacaktır.

Boğazkesen Kaya Mezarı, İç Pontos Bölgesi'nde yer aldığı için öncelikle bu bölgedeki kaya mezarlarıyla karşılaştırılacaktır. Sahip olduğu mimari özellikler bütünüyle göz önünde bulundurulduğunda, yukarıda belirtildiği gibi bu mezarın birebir benzerine bu bölgede rastlanmasa da tek odalı ve mezar odasının tonozlu olması ve girişin karşısındaki duvarda *arcosolium*'lu tek bir ölü yatağının yer alması bakımından, Zile İlçesi İğdir Köyü kaya mezar grubundan M9, M10 ve M11 nolu kaya mezarlarıyla¹⁰³ benzerlik gösterdiği anlaşılmıştır. Bu mezar, söz konusu mimari özellikler bağlamında Paphlagonia Bölgesi'ndeki Hellenistik Döneme

tarihlendirilen İskilip 1 Nolu Kaya Mezarı'nın¹⁰⁴ yanı sıra Antik Dönem'de Galatia ve Kappadokia Bölgesi sınırlarında yer alan Yozgat İlinin güneydoğusunda bulunan Sarıkaya İlçesi sınırları içerisindeki Karabacak Köyünün 1.5 km doğusuna konumlanan ve MS 1. - 2. yüzyıl aralığına tarihlendirilen kaya mezarları¹⁰⁵ ve yine aynı bölgede ve aynı ilin Aydıncık İlçesine bağlı Üzümlük Köyünün 900 m güneybatısındaki Mağarabaşı Mevkii olarak adlandırılan yerinde bulunan ve Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Karataş 7 ve 8 numaralı kaya mezarları¹⁰⁶ ile de karşılaştırılabilir. Ayrıca Boğazkesen Kaya Mezarı, tekli oda mezar içerisindeki yataklı *arcosolium* uygulaması bakımından Dağlık Phrygia Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Dönemi ve/veya Erken Doğu Roma Dönemi'ne tarihlendirilen örneklerle¹⁰⁷ de benzerlik taşımaktadır. Ancak hem Karataş 7 ve 8 numaralı kaya mezarlarının hem de Dağlık Phrygia Bölgesi'ndeki bahsedilen örneklerin çoklu yataklı *arcosolium*'a sahip olduğu, ayrıca benzerlik gösteren mimari özellikler dışında, İskilip 1 Nolu Kaya Mezarı'nın Boğazkesen Kaya Mezarı'ndan, boğa şekilli iki sütun tarafından taşınan beşik çatılı ve kabartma bezemeli üçgen alınlıklı ve çok odalı olması gibi çok farklı bir mimari anlayış sergilediği de belirtilmelidir.

Boğazkesen Kaya Mezarı'nın, eğimli bir yamaçta yer altına oyulmuş ve tek odalı olması; bezemesiz, yalın bir dış cephe tasarımı sergilemesi ve merdivensiz bir *dromos*'a sahip olması gibi mimari özellikleri esas alınarak Anadolu'daki tarihlendirmesi yapılan bazı benzer kaya mezarlarıyla karşılaştırması yapıldığında, Antik Dönem'de Kommagene Bölgesi'nde yer alan Şanlıurfa Kale Eteği Nekropolü'nde bulunan ve MS 3. yüzyıla tarihlendirilen M4, M10, M38 ve M53 kaya mezarlarının¹⁰⁸ yanı sıra, yine aynı bölgede ve aynı il sınırları içerisinde bulunan Soğmatar antik kentinin yakın çevresindeki Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Uluhan köyü 2. Mezar ve Sarpdere köyü kaya mezarları¹⁰⁹ ile benzerlik gösterdiği görülmüştür. Ayrıca, çoklu *arcosolium*'lu mezar odasına sahip karşılaştırılan bu kaya mezarları ile tekli *arcosolium*'lu mezar odası özelliği gösteren Boğazkesen Kaya Mezarı arasında ölü yatağı formu açısından da bir yakınlık kurulabilir.

Yukarıda ifade edilen İskilip 1 Nolu Kaya Mezarı hariç (bu kaya mezarının ele alınan kaya mezar örneğinden oldukça farklı mimari özelliklere de sahip olduğu üst satırlarda bahsedilmişti) karşılaştırılan diğer tüm kaya mezarların tarihlendirme noktasındaki ortak paydaları, hepsinin genel anlamda Roma İmparatorluk Dönemi'ne

¹⁰² Sørensen 2016: 159, Fig. 19.

¹⁰³ 2017 yılında Zile'de gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında bu kaya mezarları ayrıntılı bir şekilde araştırılmıştır. Bununla birlikte, bu yüzey araştırmasının sonuçları bağlamında, söz konusu kaya mezarları tek tek ele alınmamış, mezarların hepsine sadece genel mimari özellikleri verilerek değinilmiştir. Bkz. Ful/Tekin/Temür/Susam/Akın 2019: 122. Dolayısı ile burada verilen bilgiler, bahsi geçen yüzey araştırmasının bu kaya mezar grubu içerisinde yer alan yukarıda belirtilen kaya mezarlarına ilişkin henüz yayımlanmamış sonuçlarına dayanmaktadır. Ayrıca, Zile İğdir kaya mezarları, daha önce Özsait tarafından da genel mimari özelliklerine değinilerek kısaca bahsedilmiştir. Bkz. Özsait 2000: 75; Özsait 2007: 455.

¹⁰⁴ Dökü 2008: 53-54, Katalog No 5, Resim 49.

¹⁰⁵ Tamsü-Polat 2018: 347-356.

¹⁰⁶ Sancaktar/Sezgin 2020: 334-336, 345, Fig. 27-29, Fig. 30-35.

¹⁰⁷ Kortanoğlu 2006: 35.

¹⁰⁸ Albayrak 2017: 271-272, 274-275.

¹⁰⁹ Albayrak/Çelik 2019: 255, 257-258.

ait olmalarıdır. Bu veriler ışığında Boğazkesen Kaya Mezarı'nın, geniş bir tarih aralığı olmakla birlikte söz konusu döneme tarihlendiği önerilebilir. Biraz daha dar bir tarih aralığını saptayabilmek için söz konusu örneğin sahip olduğu mimari özelliklerden, kemerli giriş ve *arcosolium*'lu ölü yeri uygulaması üzerinde belki de durulmalıdır. Bahse konu mezarda *dromos*'tan sonra cephenin mimari düzenlemesinde dikkati çeken unsur, kemerli bir girişe sahip olmasıdır. Bu konuyla ilgili olarak kemer girişli kapılara sahip mezarların MÖ 1. yüzyıldan itibaren yapıldığı ve MS 2. yüzyılın sonu ile 3. yüzyılın başlarında yoğun olarak kullanıldığının ileri sürüldüğü belirtilmiştir¹¹⁰. E. Erten ise, bu türden örneklerin Roma mimarlığındaki yaygın kullanımının MS 2. ve 3. yüzyıllarda gerçekleştiğini bildirmiştir¹¹¹. Dolayısı ile bu noktada bu tür mimari uygulamalar bakımından MS 2. ve 3. yüzyıllar öne çıkmaktadır.

Boğazkesen Kaya Mezarı'nın, mezar odasındaki *arcosolium* formundaki ölü yatağı tarihlendirme açısından bir kriter olarak ele alınacak olursa, bu formun Anadolu'daki geçmişine ve hangi dönemlerde rağbet gören bir mimari düzenleme olduğuna bir göz atmak gerekir. Bu konuyla ilgili farklı görüşler olmakla birlikte¹¹², Anadolu'da özellikle kayaya oyulmuş *arcosolium*'lu mezarların en yaygın kullanıldığı dönemin MS 2. ve 3. yüzyıllar olduğu ve Kilikia, Kibyratis, Phrygia, Pisidia ve Kommagene'de olduğu gibi arazi yapısının izin verdiği kayalık ve dağlık bölgelerde sık ve yoğun olarak kullanılmış olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Anadolu'daki erken örnekleri için her ne kadar Geç Hellenistik Dönem önerilmiş olmasına rağmen, bunun başlangıcının bir sonraki yüzyıla ötelenebileceği, dolayısı ile alt sınırın MS 1. yüzyıl olabileceği değerlendirmesinde bulunulmuştur¹¹³. Verilen bu bilgilerden, yukarıda bahsedilen kemerli giriş düzenlemesinde olduğu gibi *arcosolium*'ların da mezar mimarisinde yoğun şekilde MS 2. ve 3. yüzyıllarda kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Boğazkesen Kaya Mezarı'nın MS 2.-3. yüzyıllara tarihlendirilebileceği önerilebilir. Dolayısı ile bu mezar, önerilen dönemdeki Magnopolis'in yönetici kesiminden birisine ait olmalıdır. Boğazkesen Kaya Mezarı'nın yakınında, girişi ve içi toprak ve moloz yığınıyla dolu olduğu için araştırılamayan diğer bir kaya mezarının bulunması, burada bu türden başka mezarların da olabileceğini ve bu doğru kabul edilecek olursa da burasının bahsedilen kesimin kullandığı bir *nekropolis* alanı olabileceğini düşündürmektedir.

¹¹⁰ Arıcı/Erdoğan 2017: 306.

¹¹¹ Erten 2005: 12.

¹¹² *Arcosolium*'un kökeni ve gelişimi hakkında öne sürülen görüşler hakkında, bkz. Kortanoğlu 2006: 50-53. Ayrıca, konuyla ilgili kısa bir giriş ve Isaura örnekleri bağlamında değerlendirmelerle ilgili olarak bkz. Doğanay 2009: 138-141.

¹¹³ Kortanoğlu 2006: 52.

Eupatoria/Magnopolis hakkındaki tüm lokalizasyon önerileri aktarıldığına ve bunlarla ilgili değerlendirmeler yapıldığına ve konuya ilişkin yeni bir arkeolojik veri olarak Boğazkesen Kaya Mezarı hakkında bilgi verilip, karşılaştırma yapılarak tarihlendirme önerisinde bulunulduğuna göre, artık bütün bu verilerden hareketle söz konusu kentin lokalizasyonu hakkındaki görüşümüz açıklanabilir. Öncelikle, bu konuyla ilgili olarak getirilecek önerinin hem Strabon'un bu konuyla ilgili olarak referans alınan yukarıda belirtilen metnindeki kentin coğrafi tasviriyle, hem de Appianos'un kentin tarihine dolaylı, fakat Pontos Krallığı'nın Roma ile ölüm-kalım savaşlarını verdiği III. Mithradates savaşı sırasında, kentin ve bu kentteki Pontos birliğinin komutanı olan Phoiniks'in içinde yaşadığı dönemin şartlarına doğrudan ışık tutan metniyle¹¹⁴ uyum içerisinde olması gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda Strabon'un bu kentten bahseden metninde geçen "*şimdi bu kent düzlüğün ortasında bulunmaktadır*" tanımlaması oldukça dikkat çekicidir. Bu tanımlamanın arka planına ışık tutan kısım, daha önce de belirtildiği üzere M. Arslan tarafından şöyle çevrilmiştir: ..."*Pompeius, burayı (Eupatoria) tamamlanmamış bulduğundan, kente daha fazla arazi ilave ederek territorium'unu genişletmiş, nüfusunu çoğaltmış ve bundan dolayı kenti (Magnopolis) ovanın ortasında kurmuştur*". Strabon tarafından verilen bu bilgi Magnopolis'in lokalizasyonuna yönelik doğrudan çok önemli bir ipucu olduğu gibi, aynı zamanda dolaylı olarak kentin eskiden bahsedilen bu yerden farklı bir konumda yer aldığını ve bu durumun da kentle ilgili olarak yapılan yeni düzenlemelerle bağlantılı bir zorunluluktan kaynaklandığını, dolayısı ile Eupatoria ile Magnopolis arasında bir konum farklılığının olduğunu düşündürür. Bu nedenle Strabon'un ziyareti sırasında görerek eserinde yerini kısaca tanımladığı kentin Eupatoria değil Magnopolis olduğu, Eupatoria ile ilgili olarak ise sadece bildiklerini aktardığı önerilebilir. Bu önerinin arka planı şu şekilde izah edilebilir: Eupatoria, muhtemelen II. Mithradates savaşı sonu ile Lucullus'un III. Mithradates savaşı sırasında Kabeira seferine çıktığı bir tarih aralığında, yani MÖ 81-71 yılları arasında Roma tehlikesine karşı stratejik ve askeri bir hamle olarak VI. Mithradates tarafından Iris geçidini korumak amacıyla askeri bir üs ve bir kale kent olarak tasarlanarak kurulmuş olmalıydı. III. Mithradates savaşının başlarında, yani MÖ 71 yılında gerçekleşmiş olduğu önerilen askeri olaylarla bağlantılı olarak antik kaynaklarda doğrudan ve dolaylı olarak kentin adından ilk kez bahsedilmiş olması bu durumla ilişkilendirilebilir. Nitekim kentin adı VI. Mithradates'in adıyla bağlantılı olduğu kadar, kentten bahsedilmesi de bu savaşla doğrudan ilgilidir. Bu konuyla ilgili olarak M. Arslan tarafından önerildiği gibi Appianos'un anlatımında geçen Phoiniks'le bağlantılı olayların cereyan ettiği yer

¹¹⁴ App. *Mithr.* 79.

burası olmalıydı. D. R. Wilson'ın, Eupatoria hakkında App. *Mithr.* 115'te anlatılan ifadelerden çıkarımda bulunarak dolaylı olarak belirttiği gibi kent, söz konusu savaş sırasında Lucullus tarafından MÖ 71 yılında ele geçirildiği zamanda bariz bir şekilde sur duvarlarına ve kapılarına sahip bir yer olarak tarih sahnesindeki yerini almıştı. Ancak kentle ilgili olarak ortaya çıkan en çarpıcı ayrıntı, III. Mithradates savaşı sırasında Pontos Krallığı ile Roma arasında zaman zaman el değiştirmesinden ve antik kaynaklardan öğrenildiğine göre kurucusuna ihanet ettiği için yakılıp yıkılmasından dolayı kentin kuruluşunun uzunca bir süre bir türlü tamamlanamamış olmasıdır. Öncesinde M. Arslan'ın belirttiği, sonrasında E. Sökmen'in vurguladığı ve arazide de gözlemlendiği üzere Eupatoria olarak önerilen Boğazkesen Kalesi'nin Iris geçidini korumak için alternatifsiz bir tepe üzerindeki ideal konumu (Foto. 5) göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir savaş ortamında ve böyle stratejik bir geçidi koruyabilmek amacıyla VI. Mithradates'in kurmayı düşündüğü bir kale için bundan daha iyi bir yer tercihinin olamayacağı anlaşılar ki, bu durum söz konusu varsayımı destekleyen dayanaklardan birisi olarak gösterilebilir. Her ne kadar W. J. Hamilton ve J. G. C. Anderson bu kaleden bahsedip, bu kalenin Eupatoria/Magnopolis'le aynı döneme tarihlenmediğini, daha sonrasındaki dönemlere ait olduğunu belirtmiş olsalar da E. Sökmen, söz konusu kalede Hellenistik sur duvar mimarisine ait izlere rastlandığını belirtmektedir. Boğazkesen Kalesi'nde (Foto. 6-7) yapılan araştırmalar sırasında E. Sökmen'in belirtmiş olduğu döneme ait sur duvarlarına rastlanılmasa da bu kalenin Geç Hellenistik Dönem'de kurulmuş olduğu söylenebilir. Bu dönemle ilgili izlerin silinmesi söz konusu kalenin tarihte yaşamış olduğu ağır yıkımlarla bağlantılı olabileceği gibi, aynı zamanda kuruluşundan çok uzun bir zaman geçmeden Pompeius'un kentle yaptığı birtakım düzenlemelere bağlı olarak muhtemelen yerinin değiştirilmesinden dolayı terkedilmiş olmasıyla da ilgili olabilir. Bu bağlamda kalenin MÖ 71 yılından önce kurulup MÖ 64

Fotoğraf 5: Boğazkesen Kalesi, Genel Görünüm / Boğazkesen Fortress, General View.

Fotoğraf 6: Boğazkesen Kalesi, Batıdan Görünüm / Boğazkesen Fortress, View from West.

Fotoğraf 7: Boğazkesen Kalesi, Sur Duvarından Ayrıntı, Güneyden Görünüm / Boğazkesen Fortress, Detail from the Wall, View from South.

yılından itibaren tamamı ile Roma denetimi altına girdiği belirtilmelidir. Roma'yı temsil eden Pompeius tarafından bu tarihte Eupatoria ele geçirildiği zaman, burası henüz inşa sürecinde olan bir yer durumundaydı. Bu durumun nedeni daha önce de belirtildiği gibi, kentin MÖ 71 yılında Romalılara kapılarını savaş yapmaksızın açması, bunun üzerine de VI. Mithradates tarafından MÖ 67'de tekrar ele geçirildiğinde ihanetinin karşılığı olarak onun tarafından yakılıp yıkılması, sonrasında ise tekrar imar edilmeye çalışılmış olması, fakat bu sefer MÖ 64 yılında Pompeius tarafından egemenlik altına alındığı zamanda henüz kuruluşunun bütünüyle tamamlanamamış olmasıydı. Pompeius'un bu süreçte bölgede yeni kentler kurarken Pontos Krallığı'nın kalelerini yıktırdığı ve bunu yapmaktaki amacının Pontos'un dağlık coğrafyasının beslediği feodal düzeni ortadan kaldırıp Roma'nın bölgedeki egemenliğini sağlamlaştırmak olduğu bildirilmektedir¹¹⁵. Ayrıca yine bu dönemde Eupatoria

¹¹⁵ Doğancı/Altın 2018: 4.

örneğinde de görüldüğü üzere kentlerde görülen yerleşmelerin adlarının değiştirilmesi uygulamasının, Mithradates Hanedanlığı'na mensup kralların bölgedeki izlerini silmek ve yeni gücü vurgulamak için yapıldığı belirtilmiştir¹¹⁶. Dolayısı ile bu tür uygulamalarla bağlantılı olarak kentin adı Eupatoria'dan Magnopolis'e dönüştürülürken aynı zamanda kuruluşu henüz tamamlanamayan bu kale kentin, yapılan düzenlemelere bağlı olarak muhtemelen yeri değiştirilerek ovaya kaydırılmış ve bu yüzden de burası terk edilmişti. İlginç bir şekilde Boğazkesen Kalesi'nin üzerinde yer aldığı tepenin güney eteklerindeki Kale Köyü'nün de yeri (Foto. 8) günümüzde değiştirilerek, bu köy kuş uçuşu yaklaşık 2 km daha güneydoğuda ve Kelkit'in sağ tarafındaki ovada yer alan bugünkü konumuna taşınmıştır.

Fotoğraf 8: Boğazkesen Kalesi Güney Eteklerindeki Terkedilmiş Kale Köyü'ne Ait Kalıntılar / *Ruins of the Abandoned Kale Köyü on the Southern Foothill of Boğazkesen Fortress.*

Dolayısı ile kentin sadece adının değil yerinin de değiştirildiği önerilebilir. Kalede, Roma Dönemi'ne ait mimari bulguların olmaması da bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Zaten böyle bir savaş ortamının olduğu dönemde ve stratejik açıdan çok önemli bir yer olan Iris geçidinin savunulmasının Pontos Krallığı'nın bekası ve kaderi açısından hayati öneme sahip bir zorunluluk olduğu göz önünde bulundurulduğunda kentin ovada kurulmuş olduğunu düşünmek, tarihi ve askeri gerçeklikten uzak bir yaklaşım olarak görülebilir. Çünkü ovada kurulan bir kentin böyle bir ortamda kendisini bile askeri açıdan koruyamayacağı çok aşıkarken, Iris geçidini koruyabileceği düşüncesinin inandırıcı ve ikna edici bir görüş olduğunu söylemek pek mümkün değildir. O halde Strabon'un bahsettiği ovada yer alan kent nasıl açıklanabilir? Şöyle ki, Roma tarafından Pontos Krallığı'na son verildikten ve bölgede barış ve huzur ortamı sağlandıktan sonra Pompeius'un yaptığı

yeni idari düzenlemeler kapsamında yeni göçmenlerle nüfusu artırılan ve yeni toprak parçaları verilerek sınırları genişletilen bu kent, muhtemelen ovaya kaydırılarak yeri değiştirildiği için terk edilmişti ve belki de tekrar kullanılmasın diye tamamı ile yıkılmıştı. Dolayısı ile bölgeyi yakından tanıyan Strabon'un böyle bir kaleden hiçbir şekilde bahsetmemiş olması, bu durumla bağlantılı olmalıydı. Çünkü muhtemelen Strabon Magnopolis'i ziyaret ettiği zaman sadece bu kalenin adı belleklerde yaşıyordu. Buna karşılık bu dönemde ovada yer alan Magnopolis varlığını sürdürdüğü için Strabon bu kentten bahsederek kentin bulunduğu yeri kısaca tanımlamıştı. İşte L. S. Sørensen'in Çevresu köyünde kalıntılara ulaştığı bu yer (Foto. 9) ve çevresi Magnopolis olmalıydı. Strabon'un bu kentle ilgili tanımlamasıyla birebir örtüşen bu yerdeki arkeolojik verilerin bu öneriyi destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

Fotoğraf 9: Çevresu Köyü'ndeki Höyük Üzerinde Bulunan Köy Mezarlığı ve İçindeki Ravak Baba Türbesi / *Village Cemetery and Ravak Baba Tomb inside on the Mound in Çevresu Village.*

Dolayısı ile Eupatoria'nın Boğazkesen Kalesi'ne, Magnopolis'in ise Çevresu Köyü'ne lokalize edilebileceği önerilebilir (Foto. 10-11¹¹⁷). Bu bağlamda P. E. Hamm tarafından hazırlanmış ve A. Finley tarafından da 1827'de basılmış, Asia Minor haritasının Pontos Polemoniacus bölümünde Eupatoria ve Magnopolis'in önerdiğimiz gibi birbirlerine yakın olsalar da iki farklı konumda ve önerdiğimiz konumlara yakın bir şekilde gösterilmiş olması (Foto. 12)¹¹⁸ gerçekten çok çarpıcıdır.

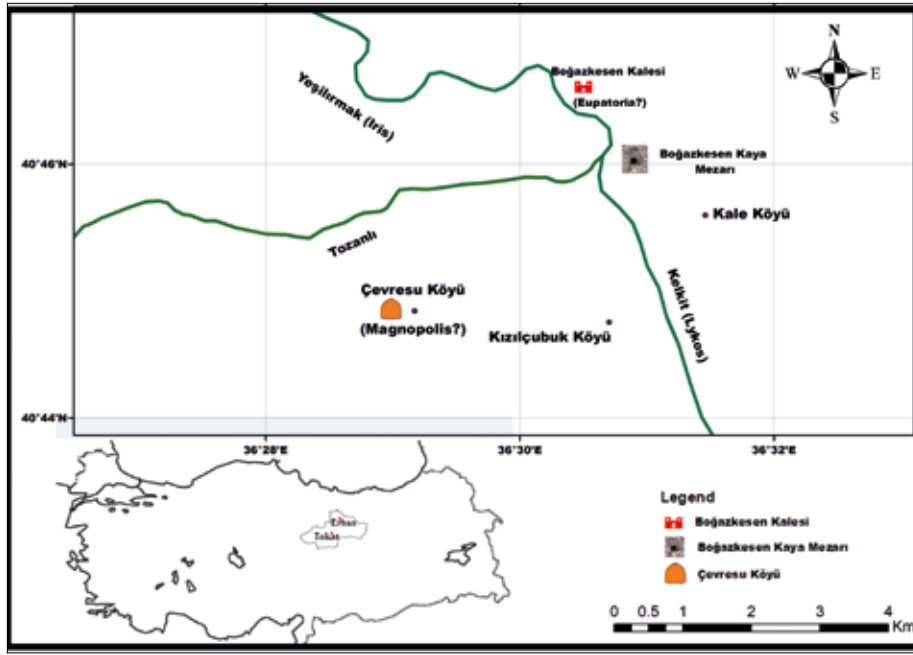
Boğazkesen Kaya Mezarı'yla ilgili tarihlendirme önerimizden yola çıkılarak, Magnopolis'in antik

¹¹⁶ Sørensen 2016: 117.

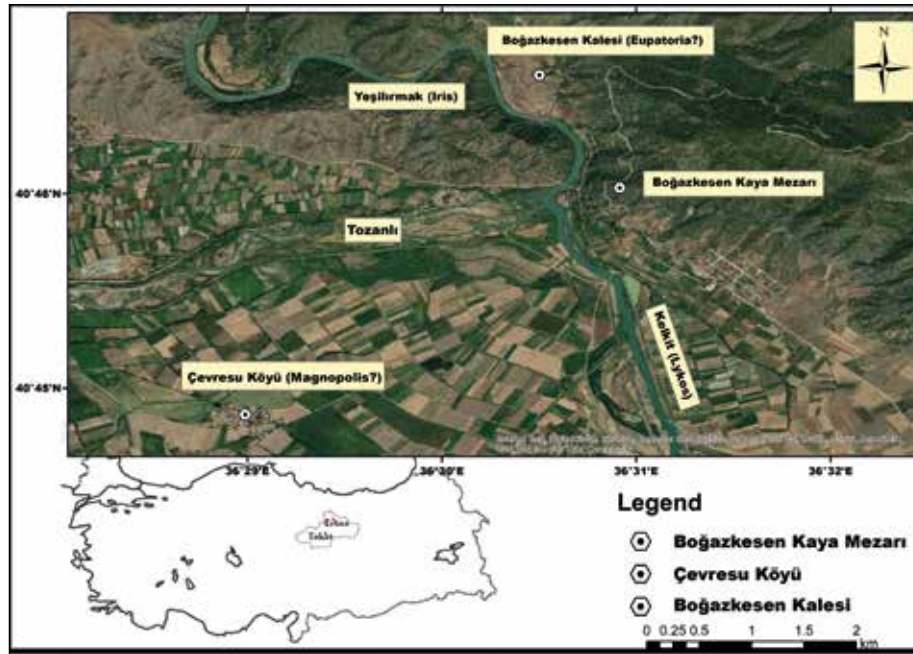
¹¹⁷ Haritaları hazırlayan yetenekli arkadaşım Rüştü Çallı'ya içtenlikle teşekkür ederim.

¹¹⁸ <http://archivisionsubscription.lunaimaging.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~525~60066:Asia-Minor-Antiqua--P-E--Hamm-Sc--P> (Erişim Tarihi: 13.08.2020). Ayrıca bkz. Başgelen 2009: 15.

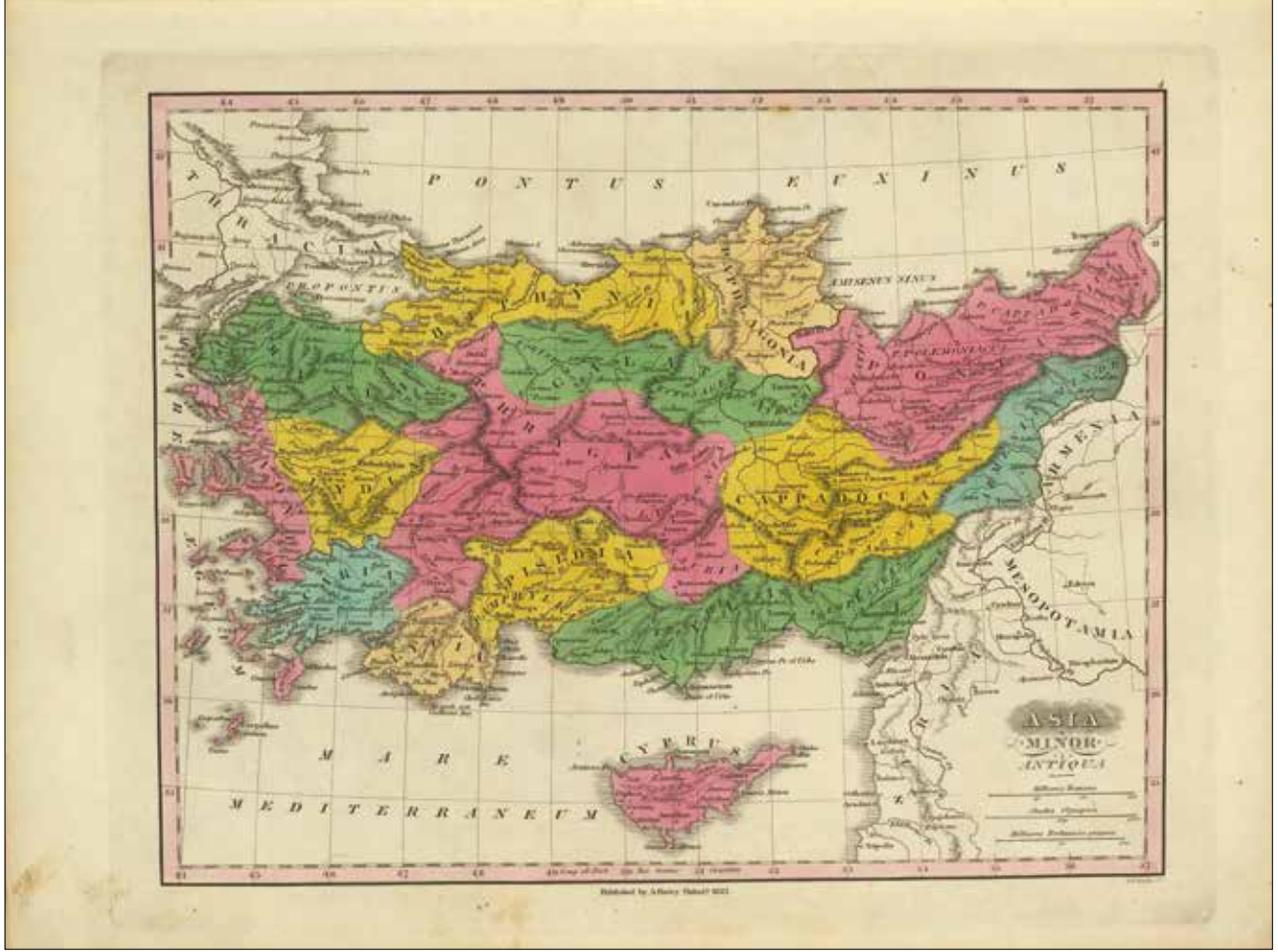
Fotoğraf 10: Eupatoria/Magnopolis'e Dair Lokalizasyon Önerilerimizi ve Boğazkesen Kaya Mezarının Konumunu Gösteren Harita / *VMap Showing Our Localization Proposals for Eupatoria/Magnopolis and the Location of Boğazkesen Rock Tomb.*

Fotoğraf 11: Eupatoria/Magnopolis'e Dair Lokalizasyon Önerilerimizi ve Boğazkesen Kaya Mezarının Konumunu Google Earth Üzerinde Gösteren Harita / *VMap Showing Our Localization Proposals for Eupatoria/Magnopolis and the Location of Boğazkesen Rock Tomb on Google Earth.*

kaynaklarda olmasa bile, bu arkeolojik veriye dayalı olarak MS 2.-3. yüzyıllarda da varlığını devam ettirdiği söylenebilir ki, L. S. Sørensen'in bu konuya ilişkin ulaştığı sonuçlar bu görüşümüzle örtüşmektedir. Ayrıca J. G. C. Anderson'un Eupatoria/Magnopolis olarak önerdiği yukarıda bahsedilen Lykos ve Iris'in birleştiği noktanın hemen aşağısında ve Iris'in sağ kıyısına bitişik vaziyette olan yerle ilgili olarak açıklığa kavuşturulması

gereken bir husus bulunmaktadır. Çünkü burası kayalık bir tepelik üzerinde yükselen ve üzerinde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler nedeniyle üst kısmı tıraşlanarak düzleştirilmiş bir görünüm sergileyen höyük şeklindedir. Hava fotoğraflarında da bu durum çok bariz bir şekilde görülebilmektedir. Bu yerle ilgili olarak dikkat çekici özelliklerden birisi buradaki Boğazkesen Köprüsü'yle bu höyük arasında doğrudan bir bağlantının olmasıdır.

Fotoğraf 12: Hamm Tarafından Hazırlanmış ve A. Finley Tarafından da 1827’de Basılmış Haritanın Pontus Polemoniacus Bölümünde Eupatoria ve Magnopolis’in Konumu / *The Location of Eupatoria and Magnopolis in the Pontus Polemoniacus Section of the Map Prepared by P. E. Hamm and Printed in 1827 by A. Finley* (<http://archivisionsubscription.lunaimaging.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~525~60066:Asia-Minor-Antiqua--P-E--Hamm-Sc--P>) (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Bu bakımdan burasının köprüyle ilgili bir yer olduğu çok açıktır. Höyük, köprüyü denetlemek için ideal, savunma açısından ise elverişsiz bir konumdadır. Höyüğün üstünde yüzeye dağılmış vaziyette yoğun olmamakla beraber, geç dönem çanak-çömlek parçaları vardır. Höyüğün batı eteklerindeki kademeli olarak birbirlerinin üstünde yükselen düzleştirilmiş ana kayanın üzerine oturtulmuş, yer yer harçlı yer yerde harçsız şekilde üst üste konularak yükseltilmiş moloz taş duvar örgüsü oldukça dikkat çekicidir. Yüzey buluntuları ve bahsedilen bu taş duvar örgüsü geç dönem özellikleri göstermekle beraber, savunma açısından elverişsiz olsa da burasının Iris Boğazı’nın ağzına yakın stratejik konumu ve daha erken döneme tarihlenen köprüyle irtibatlı hali ve özellikle Eupatoria dönemine tarihlenen savaş atmosferindeki olası rolü göz önünde bulundurulduğunda, bu yerin başlangıçta söz konusu kentle bağlantılı olmak üzere buradaki köprüden geçişi ve boğazın girişini denetlemek amacıyla kurulmuş bir güvenlik noktası olabileceği düşünülebilir. Boğazın girişinin anahtarını elinde tutar bir konuma sahip olduğu için, söz konusu yerin bu işlevini

Magnopolis ve sonrasındaki dönemlerde de koruduğu önerilebilir. Magnopolis sonrası için bahsedilen geç dönem kalıntıları bunu kanıtlamaktadır. Bununla birlikte, bu yer ne Strabon’un tanımladığı gibi düzlüğün ortasında ne de Appianos’un tasvir ettiği gibi, III. Mithradates savaşı döneminin şartlarına cevap verebilecek bir konumda olduğu için Eupatoria/Magnopolis özelinde burasının salt kendi başına varlığını sürdürebilecek bir yerleşim olabileceği uzak bir ihtimaldir. Tabi ki bütün bu lokalizasyon önerilerimizin doğru olup olmadığını, buralarda gerçekleştirilecek olan arkeolojik kazılar ortaya çıkaracaktır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

App. *Mithr.* (= Appianus, *Mithridateios*)

Appian's Roman History. Trans. H. White, vols. I-IV. Cambridge, Massachusetts-London 1912-1913 (The Loeb Classical Library).

Cass. Dio (= Cassius Dio, *Rhomaika*)

Roman History. Trans. E. Carry, vols. I-IX. London 1914-1927 (The Loeb Classical Library).

Eutr. (= Eutropius, *Brevarium ab Urbe Condita*)

Roma Tarihinin Özeti, (Çev. Ç. Menzilioğlu,) İstanbul, 2007.

Memnon (= Memnon)

Memnon, *Herakleia Pontike Tarihi*, (Çev. M. Arslan), İstanbul, 2007.

Plin. *nat.* (= G. Plinius Secundus, "Yaşlı", *Naturalis Historia*)

Pliny, *Natural History*, Trans. H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz, vols. I-X, Cambridge, Massachusetts-London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).

Plin. *epist.* (= G. Plinius Caecilius Secundus, "Genç", *Epistulae*)

Pliny, *Letters*, Trans. W. Melmoth, rev. W. H. L. Hutchinson, London 1963 (The Loeb Classical Library).

Plut. *Luc.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Lucullus*)

Plutarch's Lives. Trans. B. Perrin, vols. I-XI. London-New York 1959 (The Loeb Classical Library).

Plut. *Pomp.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Pompeius*)

Plutarch's Lives. Trans. B. Perrin, vols. I-XI. London-New York 1959 (The Loeb Classical Library).

Sallust. *Hist.* (= Sallustius, *Historiae*)

Sallust. Trans. J. C. Rolfe. London-New York 1921 (The Loeb Classical Library).

Strab. (= Strabon, *Geographika*)

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Geographika: XII-XIII-XIV), (Çev. A. Pekman), İstanbul, 2000.

Modern Kaynaklar

ALBAYRAK, Y. 2017.

"Şanlıurfa Kale Eteği Nekropolü Kaya Mezarları", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı 36, 269-279.

ALBAYRAK, Y./ÇELİK, B. 2019.

"Soğmatar Çevresi Kaya Mezarları", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı 43, 255-261.

ANDERSON, J. G. C. 1903.

Studia Pontica I: A Journey of Exploration in Pontus, Bruxelles.

ARICI, S./ERDOĞAN, A. 2017.

"Tripolis'teki 6 No.lu Kaya Mezarı", *Seleucia VII*: 297-324.

ARSLAN, M. 2007.

Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı, Odin Yayıncılık, İstanbul.

BEKKER-NIELSEN, T. 2016.

"Trade, Strategy and Communication on The Roman North-East Frontier", *Cedrus IV*: 31-46.

BULUT, A. E. 2017.

Pontos Bölgesi Basamaklı Tünelleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

DEMİR, M. 2012.

"Kapadokya Kralı Arkhelaos", *1.Uluslararası Nevşehir Kültür ve Tarihi Sempozyumu*, 16-19 Kasım 2011, Nevşehir, 5. Cilt, Ankara: 331-360.

DOĞANAY, O. 2009.

Isaura Bölgesi Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.

DOĞANCI, K./ALTIN, R. 2018.

"Strabon'a Göre Antikçağ'da Amaseia ve Çevresi", *Karadeniz Araştırmaları XV/58*: 1-25.

DÖKÜ, F. E. 2008.

Paphlagonia Bölgesi Kaya Mezarları ve Kaya Tapınakları, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

ERCİYAS, D. B. A. 2001.

Studies in the Archaeology of Hellenistic Pontus: The Settlements, Monuments, and Coinage of Mithradates VI and his Predecessors. (Yayımlanmamış Doktora tezi) University of Cincinnati.

ERCİYAS, D. B. 2006.

Wealth, Aristocracy and Royal Propaganda Under the Hellenistic Kingdom of the Mithradatids in the Central Black Sea Region of Turkey, Colloquia Pontica, Volume 12, Leiden: Brill.

- ERGİN, G. 2013.
Anadolu'da Roma Hakimiyeti: Direniş ve Düzen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ERRINGTON, R. M. 2017.
Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30, Homer Kitabevi, İstanbul.
- ERTEN, E. 2005.
"Mersin, Silifke, Olba Yüzey Araştırması-2003", 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Ankara: 11-22.
- FLETCHER, W. G. 1939.
"The Pontic Cities of Pompey the Great", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 70, 17-29.
- FUL, Ş. D./TEKİN, M./TEMÜR, A./ SUSAM, T./ AKIN, E. S. 2019.
"Tokat-Zile İlçesi 2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-3*, Ankara: 119-134.
- GABELKO, O. L. 2009.
"The Dynastic History of the Hellenistic Monarchies of Asia Minor According to the Chronography of George Synkellos", (Ed. J. M. Højte), *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, Aarhus University Press, Denmark: 47-61.
- HAMILTON, W. J. 2013.
Küçük Asya, (Çev. K. Toraman), Ankara.
- HÖJTE, J. M. 2009.
"The Administrative Organisation of the Pontic Kingdom", (Ed. J. M. Højte), *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, Aarhus University Press, Denmark: 95-107.
- JONES, A. H. M. 1998.
The Cities of the Eastern Roman Provinces. Oxford.
- KARAYAKA, N. 1988.
Eskiçağ Tarihinde Tokat, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KAYA, M. A. 1998.
"Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri". *Tarih İncelemeleri Dergisi XIII*: 163-173.
- KAYA, M. A. 2005.
"Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 38, Ankara: 11-30.
- KEAVENEY, A. 1992.
Lucullus: A Life, London-New York.
- KORTANOĞLU, R. E. 2006.
Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- MAGIE, D. 1950.
Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ, Volumes I, Princeton.
- MAREK, C. 1993.
Stadt, Ara und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia, Tübingen.
- MAYOR, A. 2013.
Mithradates, (Çev. G. Ergin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- McGING, B.C. 1986.
The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus, Brill Press.
- MUNRO, J. A. R. 1901.
"Roads in Pontus, Royal and Roman", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 21, 52-66.
- OKTAN, M. 2008.
"Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Pontos'ta yapılan Düzenlemeler", *Anadolu/Anatolia 34*: 47-75.
- OLSHAUSEN, E. 2014.
"Pontos: profile of a landscape", (Ed. T. Bekker-Nielsen), *Space, Place and Identity in Northern Anatolia* (Geographica Historica, 29), Stuttgart, Franz Steiner: 39-48.
- OLSHAUSEN, E./ BILLER, J. 1984.
Historisch-geographische Aspekte der Geschichte des Pontischen und Armenischen Reiches. Teil 1, Untersuchungen zur historischen Geographie von Pontos unter den Mithradaten, Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients 29/1, Rehe B (Geisteswissenschaften) Wiesbaden.
- ÖZSAİT, M. 2000.
"1997 ve 1998 Yılı Tokat-Zile ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Ankara: 73-88.
- ÖZSAİT, M. 2007.
"2005 Yılı Tokat İli, Zile ve Turhal İlçeleri Yüzey Araştırması", 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Ankara: 451-462.

- REINACH, T. 1895.
Mithridates Eupator, König von Pontos, Leipzig.
- SAATÇIGİL, E. 1947.
Dünkü Bugünkü Erbaa, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- SANCAKTAR, H./SEZGİN, K. 2020.
“Son Dönem Araştırmaları Işığında Yozgat ve Çevresindeki Kaya Mezarları”, *Cedrus VIII*: 325-349.
- SEAGER, R. 2002.
Pompey the Great: A Political Biography, Oxford: Blackwell.
- SHERWIN-WHITE, A.N. 1984.
Roman Foreign Policy in the East: 168 BC to AD 1, University of Oklahoma Press.
- SØRENSEN, L. S. 2016.
Between Kingdom and Koinon: Neapolis/Neoklaudiopolis and the Pontic Cities, *Geographica Historica*-33, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- SÖKMEN, E. 2016.
Surveying the Pontic Landscape Through the Fortresses of The Mithradatids, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- ŞAHİN, C. 1998.
Erbaa-Niksar Havzası ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojik Etüdü, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- ŞAHİN, M. H. 2012.
Türkiye’de Yeri Değiştirilen Şehirlere Bir Örnek: Erbaa/Tokat, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun.
- TAMSÜ-POLAT, R. 2018.
“Karabacak Köyü Kaya Mezarları”, *Cedrus VI*: 347-358.
- TAŞDÖNER, K. 2012.
“Romalı Triumvir Marcus Antonius’un Anadolu’da Siyasi Düzenlemeleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 31, Sayı 51, Ankara: 209-236.
- UMAR, B. 2000.
Karadeniz Kappadokia’sı (Pontos): Bir Tarih Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi, İstanbul.
- UZUN, B./KÖKCÜ, M.S./KAYAR, B./AKGÜL, M./ÖZDİLEK, M. 2015.
Zaman Durduğunda Erbaa, Erbaa Belediyesi Yayını.
- WADDINGTON, W. H./BABELON, E./ REINACH, T. 1904.
Recueil General Des Monnaies Grecques D’Asie Mineure, Paris.
- WELLESLEY, K. 1953.
“The Extent of the Territory added to Bithynia by Pompey”, *Rheinisches Museum für Philologie* 96: 293-318.
- WILSON, D. R. 1960.
The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Oxford University.